

Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I

Dr. Bernard Caporal

137

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağandır.
Parayla satılmaz.

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından
hazırlanmıştır.

Dizgi - Yayımlayan:

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Şubat 2000

Dr. BERNARD CAPORAL

**KEMALİZM SONRASINDA
TÜRK KADINI
I
(1923-1970)**

Çeviren **Dr. Ercan Eyüboğlu**

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

Atatürk'ün İstanbul'a ikinci gelişi.

İÇİNDEKİLER

İkinci Kitap

AİLEDE TÜRK KADINI	9
I. KIRSAL AİLEDE KADIN	13
II. KENTSEL AİLEDE KADIN	60
1- Metropollerde, Kentlerde ve Kasabalarda	
Ailesel Yapılar ve Kadının Durumu	63
2- Kentsel Aile Tipoloji Denemesi ve Çağdaş,	
Geleneksel ve Geçiş Halindeki Ailelerde	
Kadının Durumu	75
A- Çağdaş Aile Tipi	75
B- Geleneksel Aile Tipi	80
C- Geçiş Halinde Aile Tipi	87
III. SONUÇ	93

Ailede Türk Kadını

Mustafa Kemal, ulusun yaşamında, Türkiye'nin yeniden kuruluşunda ailenin önemi hakkında net bir bilince sahipti:

“Kesin biçimde belirtmeliyim ki, diyordu, 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da, uygarlığın temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı aile yaşamındadır. Eksik bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur.”

Ailenin sağlıklı olması ve ulusun kendisinden bekleme-ye hakkı olduğu rolü oynaması için, devam ediyordu:

“Bağlayıcı bir zorunluktur ki, aileyi oluşturan erkek ve dişi öğeler doğal haklarına sahip olmalı ve ailesel ödevlerini yerine getirebilmelidirler.” (1)

İsviçre Yurttaşlar Yasasını benimserken Türkiye'nin izlediği amaçlardan biri işte buydu.

Cumhuriyet Halk Partisi de, 1927 Bildirgesinde, aileye gösterdiği ilgi üzerinde kararlılıkla durmak gereğini duyacaktır.

Bizim toplumsal yaşamımızda ailenin korunması ve güçlendirilmesi son derece önemlidir. Özgürlüğün kullanılmasını önleyici her türlü müdahaleden kurtulmuş bir aile yaşamı, tüm dikkatimizi çekecek olan bir konudur (2).

(1) Söylev, C.II, s.181-182

(2) Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi, Ankara, 1927, s.26

Demek ki, yeni Türkiye'nin yöneticileri, kadını yalnızca kocasının eşiti olarak kabul etmekle kalmıyor, dahası, onu özgür bir kişilik olarak algılıyorlardı. Kadının aile içindeki konumu, geleneklerin ona yüklediği durumdan, pek doğal olarak ayrılıyordu. Mustafa Kemal'in belirttiği gibi o, artık, ev işlerinin sınırları içine hapsedilmemeliydi. O günümüz Avrupa kadını gibi kocasının dengi, eşi, ortağı olmalıdır, buna karşılık ona, manevi desteği sayesinde ruhunun inceliğinin kaynaklarını sunacaktır (3).

Fakat kadının esas ödevi, diye sürdürüyor Gazi, çocuklarının annesi ve eğitici olmasıdır.

Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır (4).

Türk kadınının bugüne dek parlak biçimde üstesinden geldiği bu son görevi yerine getirebilmesi için, günümüzde, çok özel bazı nitelikleri kazanması gereklidir.

Türk milletinin bütün cihanda, yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi azim satvetler göstermiş olması (büyük atılımlar yapması), mutantan harekât (görekemli eylemleri) icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlâtlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi.

(3) Sur la route de Smyrne. Discours et Couseries faits S.E. Ghazi Moustapha Kémal Pacha. Commandant en Chef des Armées Turques, lors de sa récente tournée en Asie Mineure, (= İzmir Yollarında, Türk Orduları Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin son Anadolu gezintisi sırasında verdiği söylevler ve yaptığı söyleşiler), s. 73, Constantinople, 1923.

(4) Söylev, C.II, s.85-86.

Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaifi umumiyyede (genel ödevlerde) uhdelerine (üzerlerine) düşen hisselerden başka, kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr (erdemli) bir vazifeleri de iyi valde (anne) olmaktadır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın, bugünkü icabatına göre evlât yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlâtlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsafı lazimeyi haiz (gerekli nitelikleri taşıyan) evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv haline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmağa mütevakkıftır (pek çok nitelikleri gerektirir). Binaenaleyh, kadınlarımız, hattâ erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar (5).

I. KIRSAL AİLEDE KADIN (6)

1970 yılında Türkiye’de nüfusun % 61.55’ini oluşturan

(5) İbidem, s. 151-152. Bkz. ayrıca s.87.

(6) Türkiye’de çok az yapıt ve makale yalnızca aileye özgülenmiştir. Bunlar arasında ise biz şunları belirtiyoruz: S.Timur, Türkiye’de Aile Yapısı, Ankara, 1972; E. Kongar, Türkiye’de aile yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri, AİD içinde, III, 1970, s. 58-83; S.Serdaroğlu, Aile çevresi: kadın erkek ilişkileri, İstanbul, 1972. Kimi çalışmalar aileyi toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamı içinde ele alır, örneğin: İ.Yasa, Türkiye’nin toplumsal yapısı ve temel sorunları Ankara, 1970; M.Turhan, Kültür Değişimleri, İstanbul, 1972, s.82-154. Köylü ailesi için de, aynı gözlemler yapılabilir. Aşağıda sıralayacağımız

21.914.075 kişinin yaşadığı, 35.995 kasaba ve köy vardı. (7) Köylülerin toplam nüfusa oranı sürekli düşme göstermekteyse de (1940'ta % 75.61, 1950'de % 74.96, 1960'ta % 68.08), mutlak sayıları durmadan artmaktadır (1940'ta 13.474.701,

çinde, biri dışındaki incelemeler aileye yalnızca bir bölüm ayırır ya da birkaç sayfada konuyu aydınlatmakla yetinirler. R.Şahinkaya, Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü, Ankara, 1966; J. ve H. Belling, Sosyolojik ve İstatistik Bakımından Türkiye'de Köy, Ankara, 1956; R.Y. Keleş, Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme, Ankara, 1962, M.Tezcan, Memleketimizde Köy Yaşantısının Bazı Toplumsal Sorunları ve Çözüm Yolları, "Eğitim Fakültesi Dergisi" içinde, II, 1969, s. 125-153; A.Tagaç, İ.Yurt, G.Ergil, H.T. Sevil, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması (3 cilt), Ankara, 1970-1971; O.T. Türkdöğen, Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Erzurum, 1970, s. 160-177; Ö.Ozankaya, Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Ankara, 1971; İ.Yurt, Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu, Ankara, 1971; A.Yalçın, Bir Aile Monografisi Denemesi, "Ormancılık Araştırma Dergisi", XVIII, 1972, s.11-24; Özel incelemeler veya monografiler de köylü ailesi sorununu ele alır: S.Aran, Evedik Köyü: Bir Köy Monografisi, Ankara 1938; M.Berkes, Elvan Köyü Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma, DTCFD, II/1, 1943; N.Berkes, Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Araştırma, Ankara, 1942; B.S. Boran, Toplumsal Yapı Araştırmaları: İli köy çeşidinin mukayeseli tetkiki, Ankara, 1945; S.Demirkan, Küçük Çekmece Köyü, İstanbul, 1941; idem, Celaliye Köyü, İstanbul, 1941; N.Erdentuğ, Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki, İstanbul, 1941; id. Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Ankara, 1959; C.Geray, Toplum Kalkınması Bakımından Bünyan Köyü, Ankara, 1966; Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yası Höyük: Bir köy incelemesi, Ankara, 1965; E.Güçbilmez, Yenimahalle ve Kayadibi: Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, Ankara, 1972; R.F. Olcaytuğ, Doğu Köylerinde Tetkikler, İstanbul, 1938; O. Türkdöğen, Beşikdüzü ve Dursunbey Bölge Monografileri: Karşılaştırmalı sosyal araştırmalar, Erzurum, 1966; İ.Yasa, Hasanoglan Köyü, Ankara, 1955; id. 25 Yıl Sonra Hasanoglan Köyü, Ankara, 1969; id. Şindel Köyünün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, 1960. "Sosyoloji Dergisi" birçok monografi çalışmaları yayınladı: S.Demirkan, "Bağlum Köyü Tetkiki", VII, 1952, s.17-34; N.Göknil, "Garbi Anadolu Köy Monografileri", II, 1943, s.312-326, 327-337, 338-357; C.Tanyol, "Peşke Binamlısı Köyü", XVI, 1961, s.17-62; id. "Efeoğlu Köyü" XVII-XVIII, 1962-1963, s.171-222; R.Taşcıoğlu, "Manisa İli Mütevellî Köyü Monografisi", X-XI, 1955-1956, s.28-31; "Manisa İli Kayalıoğlu Köyü Monografisi", id. s.32-35; C.O. Tütengil, "İhsaniye Köyü İncelemesi", X-XI, 1955-1956, s.36-43; Z.Ülken, N.Ş.Kösemihal, C.Tanyol, "Karataş Köyü Monografisi", VI, 1950, s.85-103; N.Yurduseven, "Antalya İhsaniye Köyü İncelemesi", XV, 1960, s.99-104; T.Yörükhan, T.Cebe, "Çatakköyü Araştırması", X-XI, 1955-1956, s.1-27; "Antropoloji" dergisi de birkaç inceleme yayınlamıştır: N.Erdentuğ, "Bazı Devrek Köy Topluluklarında Kadının Mevkii", I, 1963-1964, s.8-20; A.R.Balaban, "Ankara Köylerinden Örencik'te Meydana Gelen Kültür Değişmesi", VI, 1971-

1950'de 15.702.951, 1960'ta 18.895.089) (8). Ne var ki, 6/10'sı nüfusu 500'den az yerleşim yerlerinde yaşayan bu köylülerden önemli bir bölümü için kırsal geleneklerin varlığından söz etmek çok zordur, zira, bunların yerleşik yaşama geçmeleri son derece yeni, göçebe yaşamına özgü değerleri, kuralları ve kurumları hâlâ son kertede canlıdır. Ancak bugün göçebelik ortadan kalkma yolundadır. Çingeneler ve kısa süreler için Or-

1972, s.235-255. Son olarak da: "Ülkü" dergisinde yer alan monografilerin cilt ve sayfalarını verelim: C.II, 1933, s.64-69, 154-158; C.III, 1934, s.234-240, 394-400, 474-477; C.IV, 1934, s.314-320; C.V., 1935, s.230-235, 311-317; C.VI, 1936, s.25-31, 46-152; VIII, 1937, s.445-452; C. XII, 1938, s.145-151; C.XVI, 1940, s.55-63. Aileye ayrılmış ya da konuyu ele alan İngilizce Fransızca incelemelerden şunları sayabiliriz: N.Erdentuğ, A Study on the social structure of Turkish village (= Bir Türk köyünün toplumsal yapısı üzerinde bir çalışma), Ankara 1959; id. Family structure and marriage customs of a Turkish village (= Bir Türk köyünün aile yapısı ve evlenme adetleri), "Antropoloji", I, 1963, s.5-16; J.Hinderink, Agricultural Development and Social Change: A case study of the Çukurova, Turkey (= Tarımsal kalkınma ve toplumsal değişme: Çukurova örneği), Tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap içinde, No: 4, 1966, s.368-388; M.B. Kıray, Interdependencies between agro-economic development and social change: A comparative study conduct in the Çukurova region of southern Turkey (= Tarımsal-ekonomik kalkınmayla toplumsal değişme arasındaki karşılıklı bağımlılıklar: Türkiye'nin güneyinde Çukurova'da yapılan karşılaştırmalı bir çalışma), Journal of Development Studies içinde, IV, 1968, s.497-528; M.B. Kıray, J.Hinderink, Social stratification as an obstacle to development, (= Kalkınmanın bir engeli olarak toplumsal katmanlaşma), New York, 1970; J.E. Pierce, Life in a Turkish village (= Bir Türk köyünde yaşam), New York, 1964; P.Stirling, Social Ranking in a Turkish village (= Bir Türk köyünde toplumsal katmanlaşma), "British Journal of Sociology", IV, 1953, s.31-44; id. The Domestic cycle and the distribution of power in Turkish villages (= Türk köylerinde ev içi işleyiş ve iktidar dağılımı), Mediterranean Country-men, La Haye 1964, s.201-213; id. Fundamental changes in village life (= Köy yaşamında temel değişiklikler), The Times, 1 Kasım 1967; id. Turkish village, Londra, 1965; id. La propriété foncière, le mariage, et le droit dans les villages Turcs (= Türk köylerinde toprak mülkiyeti, evlenme ve hukuk), BISS, IX, 1957, s.21-35; id., Affinités entre système économique et système de parenté: La Turquie des villages aujourd'hui (= Ekonomik sistemle akrabalık sistemi arasındaki ilişkiler: Bugünkü köyler Türkiye'si), Etudes Rurales, No.: 22-23-24, 1966, s.219-242; id. Système de succession et de dotation en Yougoslavie et en Turquie (= Yugoslavya'da ve Türkiye'de miras ve vakıf sistemi), L'Homme, VII, 1967, s.25-47; id. Matériaux et hypothèses pour une étude des structures de la parenté en Turquie (= Türkiye'de akrabalık yapılarının incelenmesi için gerek ve varsayım-

ta Anadolu'ya gelip giden göçerler bir yana bırakılacak olursa, bugün göçebeler "Türkmen ve Yörükler olarak iki ana gruba ayrılmış birkaç bin kişiden ibarettir. Bu sayıyı tamamlamak için hayvancılıkla değil de çalgıcılık, odunculuk, avcılık, demircilik ve sepetçilik gibi çok çeşitli işlerle uğraşan birkaç aşireti de eklemek gereklidir." (9) Biz bu gruplar üzerinde durmayıp yalnızca kırsal denilen ailede kadın durumunun incelenmesiyle yetineceğiz.

Yalnız, şu kadarını belirtmek gerekir ki, göçebeler yerleşik duruma geçtikçe kadınlar aile içinde kendilerine erkekle belli bir eşitlik tanıyan statülerini yitirmeye başlamışlardır. İ. Beşikçi'nin belirttiğine göre, erkekle aynı sıfat ve derecede ekonomik bakımdan üretici olan bu kadınların görüşlerine başvuruluyordu. Düşüncelerini özgürce açıklayabiliyor ve en önemli kararlara katılıyorlardı (10). Oysa köylü kadınların durumu bu değildi.

Anadolu kültüründe, bir ailenin bireyleri arasındaki ilişkilerden daha sert ve katı biçimde belirlenmiş hiçbir şey yoktur. Ne var ki, ilişkiler bir tek kutsal kural tarafından belirlen-

lar), id., 1954, s.73-89; S.Dirks, *La famille musulmane Turque* (=Müslüman Türk ailesi), Paris, 1969; X. de Planhol, *De la plaine pamphylienne aux lacs picidiens. Nomadisme et vie paysanne* Paris, 1958.

(7) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, s.30, 1973, Ankara, 1974.

(8) İd., Türkiye İstatistik Yıllığı, 1959, tybd, s.78; id. Türkiye İstatistik Yıllığı tybd, s.71, 1964-1965.

(9) J.P. Roux, *La Turquie*, s.60-61, 1968.

(10) İ. Beşikçi, *Doğu Anadolu'nun Düzeni*, s.144, ybd, 1969. Bu konuda ayrıca bkz. İ. Beşikçi, *Doğu Anadolu'da değişim ve yapısal sorunlar. Göçebe Alikan Aşireti*, s.156-186, Ankara, 1969; M. Kalkanoğlu, *Türkmen Köylerinde bugün*, *Türk Folklor Araştırmaları*, No.: 51, 1953; J.P. Roux, *Les traditions des nomades de la Turquie méridionale*, s.301-353, Paris, 1970.

memiştir. Yurttaşlar yasası, Şeriat, kökleri uzak Türk geçmişine uzanan gelenek ve görenekler, aile yaşamının ilkeleri ve düzenleyici mekanizmalarını meydana getirirler. Bu yapı ise erkekten erkeğe geçiş ve ataerkil olma niteliğini korumakta, bu da erkeğin üstünlüğünü onaylamaktadır.

Köylerde geniş biçimde paylaşılan görüş, üyeleri, işlerin dağıtımını gerçekleştiren, gelire sahip olan ve hattâ belli bir ölçüde herkesin yazgısı hakkında karar veren babanın yetki ve yönetimi altında bulunan büyük ataerkil aile görüşüdür (11). Ne var ki, gerçek sık sık değişik biçimde karşımıza çıkar.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdleri Enstitüsü'nün 1968'de Türk ailesinin yapıları üzerine gerçekleştirdiği bir anketle derlenen verilerinden hareket eden S. Timur'un yaptığı çalışmaya göre, köylü ailelerin % 25.4'ünün ataerkil olduğu, bu oranın yarıcı ve tarım işçilerinde (% 16.3) toprak sahiplerine göre (% 39.4) daha düşük bulunduğu, yani, ekonomik bakımdan daha rahat olanlarda bu oranın daha yüksek olduğu, ortaya çıkmaktadır (12). Aynı çalışmanın bulgularına göre,

(11) S. Timur'un çalışmasında, aile başkanlarının % 85.7'si, erkek çocuklarının evlendikten sonra kendileriyle birlikte oturmalarını istediklerini belirtmişlerdir. (s.64)

(12) Ailelerin sahip olunan toprak genişliği açısından dağılım oranları ise şöyleydi, dönüm olarak:

1-10 dönüm	%23.3
11-24 dönüm	%34.5
25-50 dönüm	%45.5
51-100 dönüm	%51.3
101 dönümden çok	%58.1

S.Timur, age, s.57

köylü ailelerin % 13.3'ü geniş aile (13) % 5.9'u parçalanmış aile, % 55.4'ü ise çekirdek ailedir (14). Ancak bu sonuncuların yarısından çoğu (% 51.1) (15) kuruluşlarında ataerkil aile olarak kurulan aileler arasında yer alıyordu (16). Böylece Türk köylerinde çekirdek aileye doğru bir gelişmeye tanık olduğumuzu söyleyebiliriz.

Ancak, aynı soydan gelen ailelerin birbirlerine yakın biçimde gruplaşarak aile başkanı yanında kalmaları, karşiki sayfada görülen Bulgurluk köyü plânının da gösterdiği üzere, belli bir oturma ortaklığı da meydana getirmektedir.

Acaba bu “hayvan yetiştirme ve geleneksel tarımın Anadolu’da egemen olan teknik koşullarında, bir ailenin tek başına kendi geçimini sağlayabilmek için babasoyu önünden genişletilmiş bir ailenin tüm öğelerini bir araya getirmekle ancak sağlanabilmesinin bir sonucu değil midir? (17) (18) Bu gibi durumlarda, yetkinin, önemli kararları alma hakkına sahip olan bu ailenin başkanına ait olması seyrek raslanan bir o

(13) Bir çatı altında bir ya da birden çok ek üye barındıran aile: baba, anne, kardeş, kızkardeş, karının akrabaları.

(14) S.Timur, age., s.31

(15) İbidem, s.47

(16) Birlikte oturma süreleri ise şu dağılımı gösteriyordu:

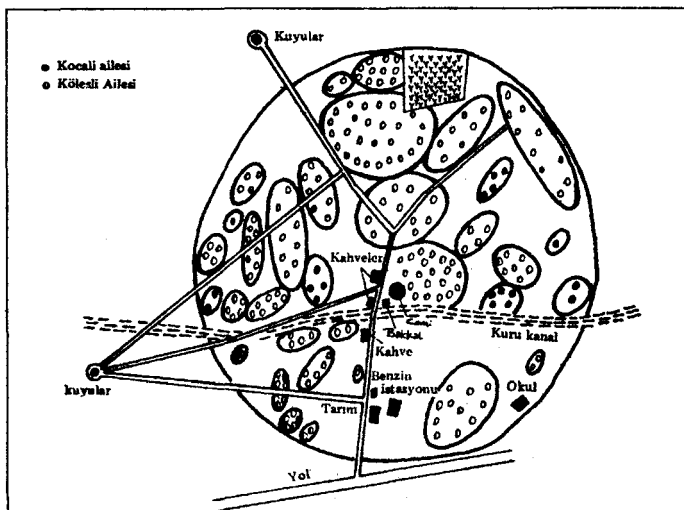
1 yıldan az	%11.4
1-2 yıl	%23.7
3-4 yıl	%12.9
5-9 yıl	%21.9
10-14 yıl	%15.8
14 yıldan çok	%14.3

(İbidem, s.51)

(17) J. Cuisenier, “Affinités entre système...” agm., s.234.

(18) J. Cuisenier, “Matériaux et hypothèses...” agm., s.88

Soy zincirlerinin yerleştirildiği Bulgurluk Köyü Planı (18)

1. Kocaoğulları	18. Gurpoğulları
2. Yeğenhassanlar	19. upuroğulları
3. Gkobanlar	20. Sırımlar
4. Bıyıkğulları	21. Kepirler
5. Sağarlı	22. Nasifhasanlılar
6. Kralğulları	23. Kelyusuoğulları
7. Mahmiller	24. Koyluoğulları
8. Kamanğulları	25. Haytaoğulları
9. Araphılar	26. Kyloğulları
10. Göçmenler	27. Gdanalar
11. Yarahğulları	28. Kşneoğulları
12. Kryeğenoğulları	29. Kolukırıkğulları
13. Abuzehidoğulları	30. Cumahılar
14. Gmşoğulları	31. Paltaoğulları
15. Musaoğulları	32. Deliveliler
16. Buhurcuoğulları	33. Gtbykoğulları
17. Bıyıkğulları	34. Sarıpakioğulları

lay değildir. Örneğin, gelirin belli kalemlere ayrılması, işin ve görevlerin dağılımı gibi (19). Gerçekten, normal olarak, toprak aile başkanı ölünceye kadar onun mülkiyetindedir ve oğulları da ona yardımcı olarak yanında kalırlar (20).

Cinslerin ayrılığı, ailede geçerli olan kurallardan biridir. Erkekler ve kadınlar aynı gruplar oluştururlar, herbirinin ayrı uğraşları ve ayrı görevleri vardır. Ev içindeki yerleşmeleri de değişir. Köylü konutlarında, boyutların aşırı küçüklüğü nedeniyle haremlik ve selâmlık ayırımı bulunmamakla birlikte, bazan, erkeklerin oturdukları fakat kadın ve kızların genellikle giremedikleri bir misafir odası bulunur. Bu ayrımcılık öylesine ileri gitmiştir ki, yemekler sık sık ayrı yenir, kadınların hazırladığı yemekler, kız çocuklar tarafından değil, “gruplar arasında aracılık yapan erkek çocuklar” (21) tarafından, misafir odasında erkeklerin sofrasına getirilir.

Yemeklerin ayrı ayrı yenmesi durumunda ise, erkeklerin önce yemeleri ve kadınların kalanlarla yetinmeleri de sık raslanan durumlardır. Bu görenek “evde erkeğin katıksız egemenliğinin bir simgesi” olarak değerlendirilmektedir (22). Yemek biter bitmez erkekler evden ayrılmaya bakarlar zira “bir erkek için evde kalmak ayıptır.” (23) Eğer hava erkeklerin kendi işleriyle uğraşmaları ya da dışarda kalmaları

(19) N. Erdentuğ, “Family structure...” agm, s.6

(20) P. Stirling, “La propriété foncière...” agm., s.25

(21) J. E. Pierce, age., s.82; J. Cuisenier, Affinités entre système.. agm., s.229

(22) N. Abadan, “Türk kadın nüfusunun toplumdaki yeri”, SBFD, XXI-II, s.150, 1968.

(23) M. Makal, age., s.36.

için elverişli değilse kahvede ya da köyün oturma odasında toplanırlar (24).

Cinsler ayrılığının bu genelleşmiş kuralıyla bağlı olarak J. E. Pierce ve J. Cuisenier iki ayrı kural daha saptamaktadırlar: “daha genç olanların daha yaşlı olanlara ve kadınların erkeklerle genel bağımlılığı” (25) aile içindeki hiyerarşik ilişkilerin yaş ve cinsiyet tarafından belirlenmesi sonucunu doğurur. Herhangi bir yazılı dayanağı olmayan fakat kesin bağlayıcı olan bu kurallar gereği erkek, kendi yaşında olanlar ya da kendinden daha yaşlı erkekler dışında, çevresindeki herkese buyruklar verir. Kadınlar da kendi çevrelerine aynı biçimde davranırlar. Buna karşılık, erkek çocuklara ancak çok küçük yaşlarda buyruk verebilirler. Sekiz yaşına kadar ablalarının sözüne uymak zorunda olan erkek çocuklar, bu yaştan sonra onlara üstün duruma geçerler ve sözlerini dinletirler. Sekiz yaşın üzerindeki erkek çocuklardan, kendilerini yetiştiren kadınlar bile itaat bekleyemez. Mahmut Makal’ın deyimiyle “Hele genç bir kız veya gelin, kendinden büyük erkeğe, kadına, bilhassa akrabaya el ve baş işareti ile dahi meram anlatamaz” (26). Bu bağlamda kız çocuklar, daha çok genç yaşlarında tüm aile bireylerinin yetkesi altına girerler ve erkek kardeşlerine oranla çok elverişsiz bir durumdadırlar. Bu, daha belirgin biçimde, nasıl bir durumdur?

Herşeyden önce Türkiye’de ana-babaların çocuklarına ta-

(24) İbidem, s.77.

(25) J. E. Pierce, age., s.78; J. Cuisenier “Economie et paranté...”, age., s.364.

(26) M. Makal, age., s.86.

pınma derecesinde bir büyük sevgi gösterdiğini belirterek söze başlamak gerekir. Onlarda tanrısal bir hayır görürler ve onlarla övünürler: çocuklar, babanın erkekliğini, ananın verimliliğini kanıtlar. Çocuk ayrıca kadına, kocasının ailesiyle bütünleşme olanağını verir.

Ancak ana-babalar genellikle erkek çocuklarını, özellikle de en yaşlı erkek çocuğu yeğlerler: onlar aile girişimine sahip olma şansına sahiptirler ve babaya kendi öz ailesinin kalıcılığını ve soyunun sürekliliğini sağlayacaklardır. Anne de onlardan büyüüp kendisine koruyucu olmalarını bekler.

Türk çocukları da ana-babalarına büyük sevgi ve saygı besler. Babalarına karşı duydukları saygılı bir korkuya karşılık analarına duydukları bağlanma olağanüstü bir canlılık taşır. Belki küçük bir ayrıntıdır ama, çocuklar daha en küçük yaşlarında, en kutsal olanın temsilcisi olarak gördükleri anaları üzerine and içerler ve öteki çocuklara sövmeye analarını hedef alırlar (27). Babalarına açılmaktan çekinen çocuklarının sırdaşı olan ana, ayrıca, çocuklarının kayıtsız koşulsuz bağlaştığıdır. Ananın varlığında kendilerini güven içinde duyarlar.

Aşağı-yukarı altı yaşına kadar kız ve erkek çocuklar ilk eğitimlerini, onları hemen hemen tek başına yetiştiren annelerinden alırlar; “ev işleri ardında, geçmişin güzel öykülerini anlatarak çocuk ruhunu biçimlendiren odur.” (28) Bu yaşa kadar erkek çocukları kız kardeşlerinden ayıran hiçbir şey yoktur, hattâ giysileri bile aynıdır, zira erkek çocuklar da entari giyerler, (29) ancak ana babanın sevgisi daha çok erkek çocu-

(27) Ibidem, s.35.

(28) X. de Planhol, age., s.346.

(29) M. Makal, age., s.43

ğa yöneliktir. Onlar, kız çocuklarına göre çok daha büyük bir özen ve dikkatle çevrilmişlerdir. Anne, bu nazlı oğlanları babanın sertliklerine karşı da korur. Erkek çocukların, hele en büyük erkekevlâdın her yaptığını hoşgörür. Annenin erkek çocuğuna karşı bu sevgisi bir itaatin de izlerini taşır, hattâ, istekleriyle başını ağrıtmamasından ve azarlayıp paylamasından belli bir sevinç bile duyar. Zira anne, burada, oğlunun adam olduğunun ilk işaretlerini görmektedir.

Bu tür bir tavır, daha önce gördüğümüz ve genç yaşta kız çocukları erkeklerin yetkesi altına koyan kadınların erkeklerle genel bağımlılığı kuralı ile birleşince, erkek çocukların çabucak, her türlü haklara sahip oldukları ve kadınların onların emrinde ve hizmetinde olduğu kanısını edinmelerine neden olmaktadır. Buna koşut olarak da küçücük kızlar, gelecekteki tavırlarının egemen çizgisini oluşturacak olan bu bağımlılığa ve boyun eğmeye alışmaktadırlar.

8-10 yaşından itibaren kız ve erkek çocukların ana-baba ile ilişkileri daha belirgin biçimde birbirinden ayrılmakta, farklılaşmaktadır.

Nitekim, daha bu yaştan başlayarak erkek çocuk, bir erkek olarak babasıyla birlikte yaşamaya başlar; gerçi ona bağımlıdır ama onunla aynı kaygıları paylaşır, aynı ünü savunur ve aynı onuru gözetir. Baba ile oğul arasında, evliliğin de sona erdirmeyeceği belli bir sırdaşlığın böylece yaratılması için nesnel koşullar artık oluşmuştur.

Baba ile kızı arasındaki ilişkilerse bambaşka biçimde gelişir. Ailede geçerli cinsler ayrılığı ve ilişkilerdeki saygı dolaısıyla baba-kız ilişkileri daha sınırlıdır. Bu ilişkilerin egemen

biçimi itaat ve saygı, duygusal doğrultusu ise belli bir sevgidir. Ne var ki bu sevgi, kızın yetişmesinin yapısal koşulları ile sınırlanmıştır (30).

İ.Yasa'nın belirttiği gibi, bu sınırlılık ve bu mesafe, öylesine belirgindir ki, erkek çocuklarını uslandırmaktan çekinmeyen baba, kız çocuklarına el kaldırmaktan sakınır (31).

Zaten genç kız da, babasının yanında fakat ondan ayrı olarak çocukluğunu ve genç kızlığını yaşadığı evi çok çabuk terkedecektir.

Baba ile oğul arasındaki ilişkiler gibi ana ile oğul arasındaki ilişkiler de, ev işleri yürüdükçe gelişir. Gerçi erkek çocuk sekiz yaşına basar basmaz eğitsel ilişkinin mahremiyeti ve fiziksel temas sona erer; gerçi, ailesel duygularında utanç-geç geleneksel Türk toplumu anneyi, oğluna karşı sevgisel bir hayranlık bakışı yöneltmekle yetinmek zorunda bırakır; ancak, gene de, genç erkeğin 15 yaşına kadar ev işlerine katılması dolayısıyla, aile içinde yakın ilişkiler varlıklarını sürdürürler. Daha sonra, delikanlı kendisine bir eş ararken ve düğün hazırlıkları sırasında, anneye yeni bir çıkar birliği bilecektir, çünkü burada oğlan çocuk, bir kadından beklenmesi gereken niteliklerin değerlendirilmesi için anasının yardımına bağımlı olacaktır (32).

Tersine ana ile kız arasındaki ilişkiler gitgide gevşeyerek gelişecektir. Gerçi ana ile kız erkeklerin dünyasından ayrı olarak ve kendi cinslerine özgü işleriyle birbirlerine çok yakın

(30) J.Cuisenier, "Economie et paranté...", age., s.365.

(31) İ.Yasa, Yirmibeş yıl sonra... age., s.90.

(32) J.Cuisenier, "Economie et parenté...", age., s.366.

yaşamakta, her ikisi de, aralarında güvenli bir mahremiyet ve işbirliği yaratacak biçimde bir bağımlılığa katlanmaktadırlar. Ancak bu durum, genç kızın sık sık çok erken gelen evliliği ve onun evden ayrılması ile birdenbire kesilecektir. Bu önlenemez gelecek, ana ile kız arasındaki ilişkileri etkilemekten geri kalmamaktadır.

Zaten daha erginlik çağıyadır ki genç kızın tüm evreni altüst olmaktadır. Kız, eğer bu yaşa kadar okula gidiyor idiyse, artık gitmez olur, kadınlar dünyasına girer ve bunun getireceği tüm bağımlılıklara katlanır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kentlerde olup bitenin tersine, genç kız eve kapalı yaşamaz, çünkü tarlaya çalışmaya gidecek, hayvanlarla uğraşacak, su almaya gidecektir... Bununla birlikte çok seyrek olarak evden tekbaşına çıkar ve eğer çarşafı değilse, bir ucunu yüzüne ya da ağzı üzerine getireceği bir başörtüsü ile örtünmelidir. M.Makal şöyle yazar:

Kadınların mahrem yeri ağızdır. Kadının ağzı başına örttüğü yemeninin ucuyla sarılıyor. Açsa açsa, yemek yerken açabilir. Onu da erkekle yemez. Bundan başka sesi de namahremdir kadının. Rasgele herkesle konuşamaz kadın (33).

Gerçekten, erkeklerle konuşma ve temas kuşkuyla karşılanır ve yasaktır. Genç kız onurunu ve iffetini korumakla görevlidir ve bunun için de kapalı ve dikkatli kalmaya özen göstermelidir. Tersine her davranış evliliği için bir zarar doğurma tehlikesi taşır.

(33) M.Makal, age., s.86.

Evlenme, en sık olarak gençlerin ana-babaları tarafından kotarılır (34). Çocuklarının, hattâ torunlarının evlenmelerinde karar veren, gene daha sık olarak, ailenin başkanıdır.

Evlenilecek kızın seçiminde İslâm kurallarının belirlediği yasaklanmış akrabalık dereceleri hesaba katılır. Bundan önceki Bölüm’de, bu evlenme engellerinin neler olduğunu görmüştük. Evlenebilecekler için aile çevresi yeğlenir.

Nitekim S.Timur’un yaptığı incelemede köylü çiftlerin % 35.7’si akrabalar arası evlilik yapmışlardır. Arap toplumunun özelliği olan amca kızıyla evlenme, burada dayı kızı ya da yakkın bir akraba ile evlenmeden daha belirgin bir çekicilik göstermektedir (% 48.1’e karşı % 30.8) (35).

Fakat evlilik seçmelerinde belirleyici rol oynayan etmenler, akrabalığa yabancı ölçütlerdir: yersel yakınlık ölçütü, ekonomik ya da toplumsal-ekonomik ölçütler...

Bu yersel yakınlık konusunda İ.Yasa, Hasanoğlu’nun evliliklerin % 79.5’ini köy içi evlenmeler olduğunu ortaya koymaktadır (36).

Ancak bu tür bir köy içi evlenmenin olanaksızlığı durumundadır ki komşu bir köyden ya da bir başka kabileden kız alınabilir.

(34) Genç kızların % 78.8’i ana-babalarının kararıyla, % 10’u kendi kararları ve ana-babalarının onayıyla % 9.2’si ana babalarının onayını almaksızın kendi kararlarıyla, % 2.1’i de kaçırma yolu ile evlenmişlerdir (S.Timur, age., s.71). Erkeklerde ise evlenme kararlarını % 72.7’si için ana-babalar alırken, % 23.3’ü kendileri karar vermişler, % 4.1’i ise çeşitli biçimlerde yanıtlamışlardır. (İbidem, s.72).

(35) S.Timur, age., s.78. Bu rakamlar bazan tersine dönmektedir, örneğin, Hasanoğlu’nun böyledir. Bkz. İ.Yasa, Yirmibeş yıl sonra..., age., s.76.

(36) İbidem, s.77.

Ekonomik ölçütlere gelince burada, bazan evliliği önceleyen “pazarlıklar” bütününü vurgulamadan edemeyeceğiz. Bu pazarlıklar, evlilikten bilinçli olarak beklenen amacın en yüksek kazancı sağlamak olduğunu ortaya koymaktadır. En azından, kınamak amacıyla da olsa, bu işlemleri ayrıntılı biçimde sergileyen M.Makal’ın anlattıklarını ancak böyle yorumlamak olanaklıdır:

Beşyüz-altıyüz liraya kızlarını nişanlayan, sonra da daha fazla veren çıkarsa sözünden cayan babalar vardır. Hayvan için yapılanı gibi çok sıkı pazarlık yapılır ve kız bazan bin liraya satınalınır. (...) Bu ay, Deli Mehmet’in kızı Tombul Veli’nin oğluna nişanlandı.

Fakat Gustuklu Hüsmen araya girip bin lira verdi: Deli Mehmet Veli’nin oğlu ile nişanı hemen bozdu (...). Kara Hasan’ın kızıyla Kaşık Ramazan’ın oğlu da nişanlandılar. Fakat Kara Hasan gizli öneriler alınca nişanın bozulduğunu ilân etti. (...) Komşu bir köyde bir adamın karısı öldü. Bir hafta sonra başsağlığına gittiğimizde yerine yenisini almış olduğunu öğreniyoruz. Pazarlık yaptıktan sonra anlaşmış ve 700 liraya bir kadın almıştı. (...)

Meslektaşlarımdan birinin babası on üç yaşındaki bir kızını oğluna istemem için bana yalvardı. Kızcağız çok ama çok genç olabilir, ama daha o yaşta on beş kişi tarafından istenmişti. İsteyenlerden birisine verecekler. Akrabalar sevinçlidirler, ama baba iki gün zaman kazanmak ve en fazla başlık parasını kimin verdiğini öğrenmek için çeşitli oyalanmalara baş vuruyor. Dostluk hatırı için görevi kabul ettim. Tandır’ın yanına oturdum ve aynı nedenle üç kişinin daha geldiğini gör-

düm. Gelenleri kabul etmekten caydırmak için babaya “onlara işimizin olduğunu söyle” diyorum. (...) Sıra para sorununa geliyor. “Eğer siz daha fazla veriyorsanız kızım sizin olsun, diyor baba. “Veremeyiz” deyip ayrılıyor. Ertesi gün, kız Kasım’ın on dört yaşındaki oğluna nişanlanmıştı. Ve ahbabım dizini dövüyordu: “Ah keşke yüz lira daha vermiş olsaydım. (...)”

Apsarı’lı biri sıkıntıya düşmüştü. Satacak malı yoktu. Ne yapsın? Karısını Derviş Köstük’e satar, fakat ne olsa bir insan sözkonusu olduğu için satış bir hayvan satımı gibi yapılmaz.

Koca, alıcıyla anlaşır: Derviş, iki komşu köy arasındaki söğütlükte bekleyecektir. Koca bir bahaneyle karısını oraya getirecek ve parayı alıp onu bırakacaktır. Herşey beklendiği gibi oldu. Koca, karısına durumu açıklayıp ondan ayrılır, iki yüz lirayı alarak yola koyulur. Zavallı kadına gelince o da kadere boyun eğerek, Derviş’in arkasına takılır...

Ben bu örnekleri seçtim. Hepsî de kadının bir mal olarak kabul edildiğini yeterince göstermektedir (37).

Kemal Tahir’in Körduman’ında da bir köylü aynı mal değerimini kullanır:

“Kardeşin Murat ne diyor? Köylülerin karılarına eşek muamelesi yaptığını söylemiyor mu? (...) Biz onları mal gibi alıp satıyoruz demiyor mu? Gerçektir! Biz onları bir mal gibi satıyoruz. Mal gibi, anlıyor musun? Yalan değil, kardeşim.” (38)

(37) M. Makal, age, s.91-95

(38) İstanbul, 1957, s.169

P. Stirling’e gelince o da şöyle yazıyor:

Bana pek çok olay anlatıldı. Dul kalan ya da boşanan kızını, kural gereği daha düşük bir başlık parası karşılığında ikinci kez evlendiren baba, kızının babaevine gelmesini fırsat bilerek onu bir başkasıyla evlendirip yeni bir başlık parası alıyordu. (39)

Bu örnekler yalnızca genç kızın ya da kadının babasının zihninde bir tecimsel niyetin gerçekten varolduğunu ortaya koymakla kalmamakta, fakat aynı zamanda, evlendirilecek bir kızdan elde edilecek fiyatı çok önceden, daha doğuşunda hesaplamaya yarıyan gerçek bir plânın varlığını da açıklamaktadır. “Bir kızı doğan baba şöyle haykırır: Mükemmel, bin lira kazandık” (40). J. Cuisenier şöyle diyor: “Evlenmeyi bekleyen kızlar için kullanılan başı-bağlı deyimi (...) de, bir yandan kadınların bir yere yerleştirilmesine ilişkin görüşmeler, öte yandan da en iyi aile malları olarak sürülerin ürünü üzerindeki parasal pazarlık arasında bilinçli bir karşılaştırma yapıldığını gösterir. Ve bir hayvan yetiştiricileri kültüründe, bir ailenin çoğalıp büyümesi ile bir sürünün çoğalmasını düşünmede aynı kavramların harekete geçirilmesi gibi, buna bağlı olarak evlenecek bir kız için istenen fiyat ile bir kuzu, bir oğlak ya da bir düve için istenen fiyatın aynı biçimde hesaplanması, şaşırtıcı değildir” (41).

Ancak, bu tür tecimsel uygulamaları genelleştirmemek uygun olur. Bu tür uygulamalara büyük bir yoksulluğun var-

(39) P. Stirling, *La propriété foncière...*, agm, s.33

(40) M. Makal, *age.*, s. 94.

(41) J. Cuisenier, *Economie et parenté...* *age.*, s. 385.

lığını sürdürdüğü, toplumsal sistemin aşırı bir çöküntü noktasına ulaştığı ve “kültür aygıtlarının acı biçimde yokluğunu duyurduğu” yerlerde başvurulduğu düşünülebilir (42).

Gerçekten, başka yerlerde, evlenme düşüncelerinin başlıca amacı en yüksek parasal kazancı elde etmek değildir. Gerçi anlaşma, genellikle bir pazarlık konusudur ve gerek başlık miktarı, gerek ödenecek evlilik yardımları, her iki tarafça sıkı biçimde tartışılır. Fakat parasal değerlendirme, böyle bir şeye başvurulması durumunda bile, ikinci derecede önemlidir. Burada en yükseğe çıkarılmak istenen maddi kazanç değil, fakat her ne pahasına olursa olsun elde edilmesine ve yükseltilmesine çalışılan toplumsal sıralamadır: zenginlik merdivenindeki sıralama yanında ilişkiler ağı içinde, köy topluluğu içinde yetke konumu sağlayan saygınlık sıralaması da önemlidir (43). Bağıtlanan bir evlenme ile, son çözümlemede, sahip olunan toplumsal konumun korunması ve güçlendirilmesi amaçlanır. Divie, İvriz ve Berendi’li Bektik ve Yörüklerde olduğu gibi esas olarak hayvan yetiştiricilerinden oluşan bir toplumda J. Cuisenier’nin yaptığı gözlemlerin de ortaya koyduğu üzere, ilgililer, sıralamada daha üstün bir yer ve iktidar elde etme amaçlarında evlenme ve mirası bir koz olarak kullanmaktadırlar (44). Bu görüş, P. Stirling’ce de doğrulanmaktadır. Gerçekten, ona göre de,

Köylerde evlilik seçmeleri gerçek bir stratejiye dayanır: ba-

(42) Ibidem, s. 386.

(43) Ibidem, s. 386.

(44) Özellikle, *Le choix des tactiques ou la conquête du rang* (= Taktiklerin seçilmesi ya da sıralamadaki yerin ele geçirilmesi) başlıklı bölüme bakınız.

ba-dan-babaya geçen kümeler, evliliklerin ussal biçimde düzenlenmesiyle yalnızca köyün değerler merdiveni içindeki konumlarını korumayı değil, sonuç olarak yetkenin en son dayanağı olan ilişkiler ağını da genişletip yaymak istemektedirler (45).

Böyle olunca, gelecek gelinin seçiminin, esas olarak, karar verme yetkisi olan aile başkanına ait olması, anlaşılır bir durumdur. Çok seyrek durumlar dışında ne evlendirilecek oğlan, ne de anne, işe karışmazlar. Yalnızca anne, olabilecek adaylar üstüne babaya bir fikir vererek katkıda bulunabilir. Ne var ki, annenin etkisi de ancak plâna, aile başkanının geliştirdiği evlilik stratejilerine ters düşmediği sürece değerlendirilme-ye katılır.

Seçme yapıp bir kez karar alındıktan sonra oğlanın babası yakın akrabalarından genellikle bir ya da iki kişiyi genç kızın babasına gönderir, bazan kendisi de onlarla birlikte gidebileceği gibi bazan de yanına saygın ve sıklıkla olgun yaşta bir köylüyü alır. İlk hoşbeş ve hal hatırdan sonra görüşmeler başlık üzerinde odaklaşır.

Başlık, genellikle üç çeşit maldan oluşur:

- Değerli mallar (altınlar, mücevher, vb.), bunlar kadının kişisel malları olacaktır,

- Ev içi kullanım malları (çarşaf ve yorgan takımları, kuşmaş parçaları, halı, kilim, entari, vb), bunlar yeni çiftin ortak malları olacaktır,

- Bir miktar para, daha önce değindiğimiz bu para, doğrudan doğruya genç kızın babasının malvarlığına katılacaktır.

(45) P. Stirling, Turkish Village s. 230, Londra, 1965.

Evlenme ilişkileri ağı içine, toprağın asla girmemesi son derece dikkate değer bir olaydır. İleride göreceğimiz üzere o yalnızca soy zinciri yoluyla babadan oğula, kardeşten kardeşe, amcadan yeğene geçmektedir.

Başlık göreneği ve özellikle de onun parasal ödemeleri oybirliğiyle benimsenmekten uzak olmakla birlikte, en gelecekçi köylerde yaygın biçimde uygulanmakta hatta giderek daha da genişlemektedir. Bu durum, ürün gelirine oranla parasal gelir payının artışına yolaçan pazar için üretim ve ekonominin parasallaşmasının gelişmesinin bir sonucudur. Gerçekten, 1968'de Doğu Anadolu'daki evlenmelerin % 78.7'si, Orta Anadolu ve Karadeniz kıyı bölgelerindeki evlenmelerin de % 76.8'i bu göreneğe uygun olarak yapılmıştı (46). Başlık parası olarak verilen miktar ise ortalama olarak 1.549 Türk lirasıydı (47). Bu uygulamanın genişlemesi bazan güç sorunlar ortaya çıkarır: malvarlığı üzerinde tasarruf oranının gerçekleştirilmesi, borçlanma, evlenmenin ertelenmesi ve bazan da, oğlanın ya da daha çok da ailesinin istenen başlık parasını ödeyememesi halinde, kızın kaçırılması, bu tür sorunlardır.

Bu kız kaçırmalar (48) köylerde hiç de seyrek raslanan olaylar değildir. S. Timur'un bulgularına göre evliliklerin % 9.2'si kızın kaçırılmasından sonra gerçekleşmiştir (49). Bu kaçırmada genç kıza karşı zor kullanılması ayrıksı bir durumdur. En sık olarak, oğlanla kız anlaşmışlardır ve kaçırmamanın amacı artık yalnızca oldubittiği kabul ettirmekten ibarettir.

(46) Bu oranlar Akdeniz kıyılarında yalnızca % 46.2'ye, Batı Anadolu'da ise ancak % 24'e yükselmekteydi. (S. Timur, age., s. 86).

(47) S. Timur age., s. 86.

Genç kızın babası bu durumda ikili bir seçenekle karşı karşıyadır: kızını ya kaçırana verecek ya da onu bir başkasıyla evlendirecektir. Bu sonuncu çözüm hiç de kolay değildir, zira, aileler arasında ve köyde iki grup arasında kaçınılmaz biçimde doğacak husumet bir yana, kızlığını yitirmiş bir kızı everebilmek artık hiç de kolay değildir.

Bir başka görenek, başlık parasını ödeyemeyen delikanlıya kolay yoldan evlenme olanağı sağlar. Bu yol, kendi ailesini terkedip karısının babasının evine yerleşme yoludur ki bu durumdaki gence “iç güveyi” denir. İç güveyinin durumu hiç de rahat değildir, o kadar ki halk arasında, zor durumda bulunan bir kimsenin durumunu dile getirmek için “iç güveysinden hallice” deymi yaygın olarak kullanılır. Bir aile babası da zaten bu durumlarda ancak zorunlukların dayatması altında kızını evlendirmeye razı olur (50).

Fakat bu özel durumları burada bırakarak daha genel durumlara geelim. Eğer oğlanın babasıyla kızın babası başlık miktarında anlaşırsa bir ilk bölüm orada ödenir ve nişan bağtlanır.

“Nişanlılar bu anlaşmadan önce birbirini ya görmüş ya hiç görmemişlerdir” diye yazar M. Makal, “Birbirini görmek? Genç kızın başı ve ağzı örtülüdür. Kuşkusuz birbirlerini daha fazla tanımak isterler. Ancak bunu açıkta yapamazlar.”

(48) İ. Yasa, Türkiye’de kız kaçırma gelenekleri ve bununla ilgili bazı idari meseleler, Ankara, 1962.

(49) S. Timur, age., s. 71.

(50) Bkz. O. Hançerlioğlu’nun Ekilmemiş Topraklar adlı romanı, İstanbul, 1954.

Bununla birlikte bazı kolaylıklar da yok değildir. Bunlardan yararlanmak için, oğlan “kaynana ile uzlaşmanın yollarını aramalıdır, zira kızın babası ve kardeşleri bunu öğrenirlerse onu sopa ile kovalarlar! Kaynana ise samanlıkta ya da ahırda nişanlısıyla buluşması için kızını dışarı salar”.

Ne var ki, bu danışıklı tanışma göreneklere uygun olmadığı gibi “pek çok kötüye kullanmaları da kolaylaştırır” (51).

Nişanlılık genellikle uzun sürmez. Kızın çok küçük olması durumu dışında da bu süre bir ayı aşmaz. Ancak bugün bile çocukların nişanlanmasına raslanmaktadır.

“...Bali Mıstık, -10 yaşındaki- kızı Ayşe’yi 100 lira karşılığında satar, bir koşulla ki tören dört yıl sonra yapılacaktır” (52).

Çok genç yaşta nişanlanan genç kızlar çok genç de evlenirler. 1968 yılı verilerine göre tüm köylerde evlenen kızların % 14’ü 10-14 yaş, % 49.5’i 15-17 yaş, % 30.7’si 18-20 yaş arasında, yalnızca % 5.4’ü de 21 yaşın üzerindeydi (53). Kimi bölgelerde 15 yaşından önce evlenen kızların oranı daha da yüksektir. Örneğin Hasanoğlu’da, üstelik modern yaşama olan biraz olağanüstü evrimini gördüğümüz

Hasanoğlu’da, bu oran genç kuşak için % 17.5’e yükseliyordu, oysa bunların annelerinin kuşağı için, bu oran yalnızca % 14.’tü (54). Demek ki bu köyde genç kızların evlenme yaşının düşmesine tanık olunmaktadır. Mahmut Makal’ın böl-

(51) M. Makal, age., s. 98.

(52) İbidem, s. 226.

(53) S. Timur, age., s. 95.

(54) İ. Yasa, Yirmibeş yıl sonra... age., s. 70-72.

gesindeyse “kızlar en sık olarak 15 yaşından önce evlenir. İzni, bir ya da iki torba şeker karşılığında muhtar verir. Ve işte zavallı çocuk, yaşamın ne olduğunun bilincine varmadan evliliğin içine atılmıştır” (55).

Bu özel yaş izni bile sık sık gereksiz olmaktadır, zira köylerde evlenmelerin büyük bir bölümü dinsel evlenmelerdir (56). Demek ki, Yurttaşlar Yasası’nın evlilik için öngördüğü hükümler, köylerde nüfusun bir kesimince bilinmezden gelinmektedir ki buna göre dinsel nikâh, evlilik birliğine hiçbir resmi nitelik kazandırmamakta ve ancak belediye başkanını ya da muhtar ya da onların yetkili temsilcileri önünde evlilik bağıtlayanlar resmen evli sayılmaktadırlar. Bunun, kadının durumu üzerinde kuşkusuz olumsuz etkileri vardır.

Resmi istatistikler köylerde yapılan evlenmelerin sayısı konusunda sessiz kaldığı için, köylerdeki bu yasaya uymayı reddetme olgusunun büyüklük ve önemini kesin olarak değerlendirmek kolay değildir. Bununla birlikte denebilir ki kırsal kesimde pek çok Türk bu yola başvurmaktadır. Çok basit birkaç istatistiksel değinme bu savı doğrulayacaktır.

1957’de H. Timur’un yaptığı hesaplara göre nüfus artışı hızı, çok kalabalık sayıda evlenmeler yapan ülkelerinkine denk olan Türkiye’de Yurttaşlar Yasası hükümleri uyarınca yapılan evlenmelerin sayısı yalnızca 70.000 kadarken, aşağı yukarı ay-

(55) M. Makal, age, s. 98.

(56) Bu dinsel nikâhlar sorunu için, bkz: G. Jaschke, Die İmam-Ehe in der Türkei (= Türkiye’de imam nikâhı), WI içinde, NS., IV. 1955, s. 164-201; id., Zur from der Eheschliessung in der Türkei, id., II, 1953, s. 145-159 (Evliliğin bağıtlanma biçimlerine dair).

nı nüfusa fakat daha düşük bir nüfus artış hızına sahip olan Romanya ve Yugoslavya'da bu sayı, sırasıyla 150.000 ve 180.000'di. Yazarın değerlendirmesine göre bu rakamlar Türkiye'de pek çok evlenmenin Yurttaşlar Yasası'nın hükümlerine göre yapılmadığını ortaya koyar niteliktedir (57).

Yurttaşlar Yasası'nın kabulünden elli yıl sonra bile bu olgunun varlığını kanıtlayan bir başka olay daha vardır: evlilik dışı çocuk sayısı, yani Türkiye'de yalnızca dinsel olarak kısılmış nikâhlardan doğmakta olan çocuk sayısı (58). Bunların sayısı 1933'te bir milyonun üstündeydi. Bunların durumlarını yasalastırmak amacıyla çıkarılan 2330 sayılı ve 24 Ekim 1933 tarihli Af yasası şöyle diyordu:

Resmi evlendirme memurlarının yokluğunda kısılan nikâhlar yasal kabul edilecek ve bu evlilikler tüm hukuksal sonuçları doğuracaktır. Bu tür evliliklerden doğmuş bulunan ya da bu yasanın çıkmasından sonraki üç yüz gün içinde doğacak olan çocuklar, meşru çocuklar olarak kaydedilecektir.

O zamandan beri, bu gizli evliliklerden doğan çocukları meşrulaştırmak için başka yasalar çıkarılmıştır. 1956'da çıkarılan 6652 sayılı yasadan sonra bu çocukların sayısı

(57) H. Timur, *Le mariage civil en Turquie: des difficultés rencontrées, leurs causes et leurs remèdes* (= Türkiye'de medenî nikâh: Karşılaşılan güçlükler, nedenleri ve çareleri), s. 36-37. BISS, IX, 1957.

(58) A.N. İnan, *Filli birleşmelerle bunlardan doğan çocukların tesciline dair kanun, yönetmelik ve sözleşmeler*, Ankara, 1965; C. Geray, *Memleketimizde evlilik dışı birleşmeler ve bunlardan doğan çocukların nesepleri meselesi*, *İdare Dergisi*, XXVI, s. 40-53,; 1955. Evlilik dışı birleşmelerle bunlardan doğan çocukların tesciline dair 4727 ve 5524 sayılı kanunun İkizdere kazası dahilindeki tatbikatı, id., XXVII, s. 61-72; 1956, G. Jaschke, *Die "İmam-Ehe"*, age., s. 184-187.

7.724.419'a ulaşmıştı. Bu genelleştirilen çocuk meşrulaştırmalarının ana-babaların evliliklerini blok halinde meşrulaştırmadığı açıktır. Dinsel nikâhtan önce bir başka kişi ile medeni nikâh kıyılması halinde çok eşli evliliğin yasal olarak tanınması olacağı için, böyle bir olanak gözönüne alınamazdı. Bugün artık Türkiye'de iyice yerleşmiş benzeyen bu hukuksal gelenek ve yasallaştırılan çocuk sayısı, kurallara aykırı evlenmelerin sayısının büyüklüğünü gösterir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsünce gerçekleştirilen anket sonuçlarını değerlendiren S. Timur ise yalnızca imam nikâhı ile bağitlanan evlenmelerin oranını % 21.3 olarak belirlemektedir. Anadolu'nun doğu bölgelerinde bu oran % 36.6'ya yükseliyordu (59).

Medeni nikâh kıyılmasına karşı çıkmadaki bu devamlılığın nedenleri nelerdir?

Bu nedenlerden bir kesimi yalnızca yönetseldir (60). Dinsel nikâh, olağanüstü bir kolaylık ve basitlikle kıyılırken, yukarıda da gördüğümüz üzere, medeni nikâh nişanlıların uymaları gereken formaliteleri alabildiğine çoğaltılmıştır. Oysa bu işlemlerin küçük köylerde oturanlarca yerine getirilmesi son kertede güçtür.

Nitekim evlenmek isteyen kişiler resmî olarak kimliklerini göstermek zorundadırlar, bu ise ancak bir kimlik belgesi

(59) S. Timur, age., s. 92.

(60) H. Timur, agm., s. 37-38; M. R. Belgesay, aperçu des difficultés sociales en réconomiques et techniques provoquées en Turquie par l'introduction d'un droit étranger (= Yabancı bir hukukun kabul edilmesiyle Türkiye'de meydana gelen toplumsal, ekonomik ve teknik güçlüklerle kısa bir bakış), s. 52. BISS, IX 1957.

aracılığıyla olur, oysa bu nüfus cüzdanı ancak nüfus kütüğüne kayıtlı olup kendilerinin de nüfus cüzdanları bulunan ana-babası olanlara verilmektedir. Yani evlenebilmek için ana ile babanın hattâ bazan büyük anne ve büyük babanın nüfus cüzdanlarını çıkarmak gerekli olabilir. Her zaman bu uzun ve karmaşık işlemlerin sonuçlanmasını beklemeye sabrı olmayan nişanlılar ve onların aileleri bu durumda hemen hiçbir ön girişimi gerektirmeyen dinsel töreni yeğlerler.

Yurttaşlar Yasası'nın öngördüğü yaş koşulları da bir güçlük kaynağıdır. Gördüğümüz gibi köylerde gelenekesel olarak genç evlenilmesi yanında, doğumlar nüfusa geç yazılır, böylece, evlenecek gençler, gerçekte evlenme yaşını doldurmuş olmakla birlikte yasal açıdan gerekli yaş sınırının çok altında bulunabilirler (61). Bu durumda evlenebilmek için ya mahkemeden özel izin alınması ya da yaş düzeltilmesine gidilmesi gereklidir. Ne var ki bu mahkemeler hem yaklaşım, hem de kurulu bulundukları yer bakımından uzaktırlar. Tüm bu güçlükler karşısında yalnızca imam önünde evlenme yeğlenir.

Bu karmaşıklıklar yetmiyormuş gibi, Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 122 ve 123. maddeleri, evlenecek kimselerin, cinsel bulaşıcı, akıl ya da başka tür hastalıkları olup olmadığının bilinmesi için tam bir sağlık muayenesinden geçmeleri gerektiğini hükme bağlamaktadır. Oysa bu raporları verecek sağlık hizmetlerinin doktorları, bazan çok uzaktaki ve ulaşıl-

(61) Askerlikten ve yol parasından olabildiğince uzun bir süre kaçabilmek amacıyla özellikle erkek çocuklar doğduklarından birkaç yıl sonra nüfusa yazılıyorlardı.

mi zor bir ilçe merkezinde oturmaktadır. Böylece de kırsal bölgelerde oturanlar yeni bir güçlkle daha karşı karşıya gelmektedirler. Ayrıca pek çok delikanlı ve aile, eş ya da kızlarının erkek bir doktorca muayene edilmesinden çekinirler.

Bunlara ek olarak, Yurttaşlar Yasası, köylerde nikâhın muhtar tarafından kısılmasını öngörmüştür. Oysa, Anadolu ovalarının ve dağlarının bu yarı-okur yazar kişisi, sık sık bunu yapma yeteneğine sahip değildir. Muhtar, çoğu zaman köy defterlerini tutmaktan, gelen yönergeleri incelemekten de acizdir. Kayseri dolaylarında anket uygulayan P. Stirling bir köylünün bu olanaktan sözettiğini hiç işitmediğini söylemekte ve eklemektedir: “Burada karşılaştığım muhtarların çoğu bu işleri becerebilecek kimseler değildi” (62).

Ve son olarak, yasanın öngördüğü eşlerin birbirleriyle evlenmek isteyip istemediklerini sözlü olarak belirtmeleri de, kimi çevrelerde göreneklere ters düşen ve güçlkle kabul edilen bir gereklilik sayılır.

Tüm bu sorunların karmaşıklığına bir de köylülerin bilgisizliği ve her türlü yönetsel girişime karşı duydukları güvensizlik eklenir.

Fakat yönetsel nitelikte olan güçlükler en büyük güçlükler değildir. Çok daha ciddi olanları vardır. Eğer köylüler Yurttaşlar Yasası’nı tanımıyorlarsa, bu onun “köylülerin inançlarıyla çelişen laik bir temele dayanmasının bir sonucudur” (63). Gerçekten köylü, inancına derinden bağlı bir insandır ve bu yüzden de, onun gözünde tek geçerli nikâh, dinsel

(62) P. Stirling, *Turkish Village* (= Türk köyü), s. 112. age.

(63) Köyde evlenmeler, “İşte Türkiye” içinde, s. 43-44, No: 1, 1946.

bir törenle kıyılan nikâhtır. Gerçi Kur'an hukuku, evlenmede bir töreni öngörmez, fakat gerçekte, gördüğümüz gibi, Türkiye'de nikâh kıyılması hep belli dinsel törenlerle birarada olagelmıştır. Bunlar yoksa, karı koca kendilerini suçlu duyarlar. Bu yeni hukuksal işlemler devletin yetkisinin izini taşır ama ne bir onamayı, ne de bir saygıyı gerektirir. Onlar için, yoksulca döşenmiş küçük bir köy odasında bir muhtarın söylediği birkaç beylik kuru tümcenin büyük bir anlamı yoktur. Bir evliliğin yerel toplulukça kabul edilebilmesi için eski hukuka uygun biçimde yerine getirilmiş olması gerekir. Böylece, yasanın istediği bir tören hiçbir ilgiye değmezken, yasanın yasakladığı bir işlemin halkın saygısını kazanması gibi bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle köylerde, kimi köylülerin gözünde, yasaya uygun olarak kıyılan nikâh, yasak bir nikâhtır; buna karşılık, iki yanın onayıyla fakat yasaya aykırı olarak yapılan bir evlenme, dinin mühürünü taşıması koşuluyla, tek geçerli evlilik olarak görülmektedir.

Daha da vahimi, dinsel bir tören lehine bu, medeni bir işlemi reddetme tavrı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, eski hukukun kocaya tanıdığı haklardan gerilemek istemeyen bir anlayışı ortaya koymaktadır.

Gerçekten, yeni yasaya göre, bir evlilik ancak mahkeme kararıyla sona erdirilebilir. Tersine, eski hukuka göre evlilik birliği herhangi bir işleme gerek olmaksızın kocanın basit bir kararıyla sona erdirilebilir. Eski usul evlenmeye bu bağlılık, erkeklerin evlenmeye aynı kolaylıkla son verebilme olanaklarını koruma isteğini ortaya koymaktadır.

Ayın biçimde, dinsel nikâhın sürüp gitmesinin altında er-

keklerin yasanın yasakladığı çok karılı evlilikleri sürdürebilme isteğinin yatıp yatmadığı sorusunu kendi kendimize sormakta yarar vardır.

Bu medeni nikâhı reddedişte, son olarak, erkeklerin boşanma ve mirasta tam bir eşitlik getiren yasanın eşlere tanıdığı hakları karılarına vermeme niyetlerini de görmek gerekir. Bu sorunlara ileride yeniden döneceğiz.

İsviçre Yurttaşlar Yasası'nın kabulünden aşağı yukarı eli yıl sonra bile yukarıda anlatılan durumların süregitmekte oluşu, yasaların görenekleri kısa zamanda evrimleştireceğini düşünmenin ne denli aldatıcı olduğunu gösterir, hele bu görenekler dinsel bir zihniyetin yansıması ise.

Dinsel nikâh töreni, esas olarak Anadolu'ya özgü pek çok çizgisi ve yerel birçok çeşidi ile, bir Müslüman törenidir. Bu yerel değişiklikler öylesine zengindir ki, birbirinin tıpatıp aynı iki tören göstermek nerdeyse olanaksızdır. Nikâh, evlenme törenleriyle düğünler üstüne sayısız anlatılar vardır, bunlar üzerinde durmayacağız. Şu kadarını belirtmekle yetinelim ki bunlarda çoğunlukla yeni gelinin kocasına ve kocanın ailesine boyun eğmesini simgeleyen pekçok anlamlı davranışlar yer alır (64).

(64) Bunlar arasında bize en anlamlı gelenine S. Dirks değiniyor: Gelin, evin içine girmeden önce kaynanasının bacaklarının arasından geçmek zorundadır. (Un problème social dans les campagnes Turques (= Türk köylerinde bir toplumsal sorun), COC içinde, LXVI, s. 27, 1967. Evlenmelerin biçim, tören ve şenlikleri için, bkz. H.U. Barlas, Kayseri düğünleri, İstanbul, 1963; id., Maraş düğünleri, İstanbul, tbd; Kütahya düğün âdetleri, İstanbul 1964; Z. Abut, Sivas'ta düğün âdetleri, Folklor II, s. 47-51, 1970. N. Erdentuğ, Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde evlenme görenekleri ve törenleri, "Antropoloji" V. s. 231-236, 1969-1970. VI, s. 1-27, 1971-1972. M. Eröz, Evlenme ve düğün töreni ile ilgili Türk

Bu başeğmeyi simgeleyen eylemler, gelinin yeni ailesindeki oluşumunu canlandırır. Genel anlamda, ona verilen gelin adı da anlamca zengindir. Yalnızca bir başka aileden çıkmış olduğu ve geldiği için değil, fakat aynı zamanda, söylenen herşeyi yapması için çağrıldığı zaman “gelen” olduğu için de, ona bu gelin adı verilmiştir (65). Gerçekten, kocasının evinde, onu seçmiş bulunanın babasının evinde, ya da kimin yanında oturuyorsa o evde kendisinden daha genç bir kız ya da kadın bulunmadıkça, gelin evde herkesin hizmetindedir: gelin, öncelikle, elbette kocasının hizmetindedir, fakat büyük olasılıkla kayınlarına, kaynatasına ve kaynanasına da hizmet edecektir. Gelin, evde, en ağırları artık kendi omuzlarına binmiş olan ev işlerini yürütmek üzere kaynananın yetkisi altına girmiştir.

Eşler, karşılıklı ilişkilerinde, belli bir mesafe içinde görünürler. Genellikle kadın, hele yeni gelin, kocası ile konuşmaktan kaçınır. Konuşursa bile bunu dolaylı yoldan ve bakışlarını saklayarak yapar. Kocasını adı ile çağırılmaz, yeni ailesinin bireylerine kocasından söz ederken “oğlunuz”, “kardeşiniz” ... gibi deyimler kullanmaya, özen gösterir. Koca da karısına seslenecek olsa bunu doğrudan değil dolaylı yollardan

gelenekleri, Töre, V, s. 21-26, 1973. H.Z. Koşay, Türkiye Türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme, Ankara, 1944; id., Alacahöyük, Anadolu'nun etnoğrafya ve folkloruna dair malzeme, Ankara 1955; İ.Ü. Nasrettinoğlu, Afyonkarahisar'da evlenme törenleri, “Türk Folklor Araştırmaları”, No. 256, s. 5789-5793, 1970. E. Yazgaç, Ertuşi aşiretinde evlenme törenleri, id., s. 2555-2556, No. 256. Y.S. Ozanoğlu, Erciyaş ve civarında folklor araştırmaları, SD, II, 1949-1950, s. 72-81; N. Erduntuğ, Family structure... agm., s. 12-14; M. Makal, age, s. 100-110.

(65) J. Cuiserier, Economie et parenté... s. 376, age.

yapmak durumundadır. Doğrudan seslenme söz konusu olursa da ona “karı” diyebilir, asla “karım” ya da “eşim” demez.

Karı ile koca arasındaki ilişkiler ilişkiler genellikle, “ilke olarak herhangi bir coşkusal ve duygusal gelişimden bağımsız bir biçimde birbirlerine sundukları cinsel ve ev hizmetleriyle sınırlıdır” (66). Örneğin Kemal Tahir gibi romancıların yapıtlarında, kadınlar, işte bu tür rolleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Kaldı ki bu yapıtlarda kadın, önemli bir yer tutar. Kadın ayrıca kocasından hem korkar, hem de onu sayar. M. Makal şöyle yazıyor:

Kadının ahlakı ve ciddiyeti erkeğe saygısının derecesiy-le ölçülür. Erkek döver, söver, kol kanat demez kırar, ağlatır, sızlatır, beriki “gık” bile demez. Diyemez ki.. Erkeğin menettiği şeyleri yapmamaya çalışır (67).

Makal şöyle sürdürür:

..Köy erkeğinin indinde kadının hiçbir kıymeti yok gibidir. Yalnız yeni evlendiği zamanlar belki dişilik tarafı onu biraz ilgilendirir.

Buna karşılık, kadın erkeğine kul köle olur. Bir dediğinden dışarı çıkmaz. Erkek uzanır yatağa: “Avrat, şöyle it, böyle it..” diye talimat verir. Kadının haddi mi “herif, şu da şöyle olsun” demek...

“Hayat arkadaşı” mefhumunu köy erkeği tasavvur bile edemez (68).

(66) Ibidem, s. 377.

(67) M. Makal, s. 85, age.

(68) Ibidem, s. 84-85.

Gerçekten, bir yaşam ortaklığının üzerinde doğup gelişebileceği ortamın kendisi, ortada yoktur: “Karı ile kocanın onları tüm gün birbirinden ayıran işleri, birbirlerine pratik olarak aktaramadıkları, iletemedikleri ilgileri ve yine paylaşamadıkları ast-üst ve eşlik ilişkileri ağları vardır” (69). Durum böyle olunca erkeklerin “Biz karılarımızı yalnızca geceleri severiz” diye itirafta bulunmalarını, kadınların da “Bizim, kocalarımıza sevdamız yok” diye içlerini dökmelerini anlamak kolaydır (70).

Gerçi hiç kuşkusuz eşler arasında sevgi ve şefkat sık sık doğabilir, fakat bu duyguların bile onların ilişkilerini derinden değiştirmesi çok zordur, zira bunların dışa vurulması, yalnızca evde değil, eğer ayrı bir tane varsa, evli çiftin yatak odasında bile katı yasaklarla sınırlanmıştır. Bu duyguların kamu içinde dile getirilmesi ise en azından yakışıksız bir davranış olarak algılanır.

Bir erkek Hacca giderken anası ve kızkardeşlerinin kapağı kadar çıkıp onu coşoku, kaygı, hayranlık ve onaylarla uğurlamaları uygun düşer ama karısı evin içinde kapalı kalmalıdır (71).

Yine, uzun bir ayrılıktan sonra köye dönen ve köyün erkeklerince karşılanan bir erkek, anasını ve kız kardeşlerini gidip görebilir de, karısını ancak daha sonra, gece görecektir (72).

(69) J. Cuisenier, *Economie et parenté...* s. 378, age.

(70) B. Stirling, *Turkish Village* (= Türk köyü), s. 113, age.

(71) J. Cuisenier, *Economie et parenté...*, s. 378, age.

(72) S. Dirks, s. 72, age.

Araştırma yaptığı bölgelerde eşler arasındaki ilişkilerin niteliğini birleştiren J. Cuisenler, şöyle yazıyor:

Sonuç olarak kocanın karısından, beklediği kendisi için, doğurma yeteneği ve cinsel doyum sağlama yeterliği; evi için, itaat ve hizmet; dışarısı için, üretime katılma ve yardım, davranışlarda ağırbaşlılıktır. Buna karşılık karının kocasından beklediği de ona bu tür üç tip hizmeti verebilecek yetenekte olduğunu kabul etmesi, yani bunun karşılığında, evlilik mahremiyetinde kalmaya, evin içinde oturmaya, beslenip bakılarak korunmaya değer olduğunun kabul edilmesidir (73).

Bu beklentiler karşılanmadığı zaman koca karısını cezalandırmakta bir an bile duraksamaz. Onu tek yanlı olarak boşayabilir. Kadın ayrıca, ilerde de göreceğimiz üzere, kurumlaşmış bir cezanın, hattâ bizzat kendisinin uluorta atabileceği bir dayak cezasının da konusu olabilir. Mahmut Makal şöyle anlatıyor:

Kara Niyazi, düğün evinin önündeki kalabalığın içinde karısını ağzı açık görünce hemen eve koşup bir balta sapı getiriyor. Kadın farkında olmadan açılan ağzını o gelinceye kadar kapattığı halde kadını kötürüm etti çıktı elalemin içinde (74).

Kırsal görenekleri dile getiren pekçok romancı ya da öykücü, bu tür sahneleri betimler. Fındık Yaprakları'nda Samim Kocagöz ve Köyün Kamburu'nda ya da Gelin Kadın Oyunu'nda Kemal Tahir bunlar arasında yer alır. Birinci yapıtta

(73) J. Cuisenier, *Economie et parenté...* s. 378, age.

(74) M. Makal, s. 86, age.

yazar, gebe karısına bir kocanın verdiği ve köylülerin de onayladığı bir cezayı anlatır. İkincide, dayak yiyen kadın, kocasından daha güçlü olmasına karşın kendini hiç de savunmaz: “Bir kadının kocasına el kaldırması ne görülmüş, ne de işitilmiştir” (75).

Karının da, kocasını cezalandırma araçları yok değildir; bunların içinde en önemlisi ve en etkilisi de, kocasının namusuna dokunduğu için, kaçmadır. Evden kaçan kadın, kendi ailesinin yanına sığınacaktır. Bu durum, eğer barışma olmazsa, sık kullanılan bir boşama nedenidir.

Kocanın ve ailesinin yeni gelinden beklediği yukarıda andığımız “hizmetler” arasında, hepsinden önde gelen bir tane daha vardır ki o da erkek çocuk doğurmaktır. Agnatik (= erkek kanbağı) sistemde, yalnızca, erkek çocuklar soy zincirinin devamını sağlayabilir. Ayrıca erkek çocuklar, karının kocası ailesindeki konumunu pekiştirirler. Yapısal olarak, erkek çocuk doğurmadıkça o bu yuvaya yabancıydı, en azından oraya bir bağlaşıklık sıfatıyla kabul edilmişti. Erkek çocukları sayesinde, ailede artık bir ortak olarak yerini alır; onunla bütünleşir ve toplumsal konumlar merdiveninde yükselir.

Kırsal aile, görelî olarak kalabalıktır. 1965’te ortalama olarak 6.16 kişiden oluşuyordu (76). Orta Anadolu köylerinde bu ortalama 7.2 kişiye yükseliyordu (77).

Tıp ve öteki sağlık personeli çok seyrek bulunduğundan,

(75) Göl İnsanları, s. 116, İstanbul, 1958.

(76) DİE, Genel Nüfus sayımı. Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri. s. 675, 24 Ekim 1965, Ankara 1969.

(77) R. Şahinkaya, s. 19, age.

köylerin çoğunda kadınlar belli bir korku ile doğum yaparlar, Mahmut Makal şöyle anlatıyor (78).

Köylerde çocukların nasıl dünyaya geldiği çok iyi bilinir. Kadın ezilir, itilir, öteye beriye döndürülür, pestili çıkarılır; ve o böyle acılar içinde kıvranırken ebelerden biri çocuğu çeker ve dışarı çıkarır. Şansı varsa iş iyi biter. Çoğu durumlarda ya çocuk ölü doğar ve ana kurtulur, ya da her ikisi birden mezara giderler. Ve çocuk kötü çıkarsa tehlike daha da büyüktür ve zavallı kadıncağızın acılarını dile getirmek olanaksızdır (79).

Köylerde çocuk ölümleri çok yüksektir. Doğumu izleyen ilk 12 ay içindeki çocuk ölüm oranı, 1963 verilerine göre binde 278'e yükseliyordu. Oysa aynı oran kentlerde binde 150 kadardı. Orta Anadolu köylerinde bu oran ortalama binde 367'yi buluyordu (80).

Aileler büyük çoğunluğuyla doğuracakları çocukların sayısını hesaplamazlar. Bununla birlikte, özellikle 1965'ten bu yana uygulanan aile plânlamasıyla birlikte bu alanda belli bir gelişmeye işaret etmek de gerekir. Gerçekten, bu tarih-

(78) 1965 yılında İstanbul, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ'da 675 kişiye 1 doktor düşerken, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin ve Gümüşhane illerinde 11.469 kişiye bir doktor düşüyordu. (DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 95, 1968, Ankara, 1969.

(79) M. Makal, s. 88, age.

(80) N.A. Fişek, Demographic surveys in Turkey (= Türkiye'de demografik gözlemler), Turkish Demography: Proceedings of a Conference içinde yayımlanan: F.C. Shorter ve B. Güvenç, s. 10; Ankara, 1969, s. 10; Ayrıca bkz. C.A. Kansu, infant mortality in Turkish villages (= Türk köylerinde çocuk ölümleri), The Turkish Journal of Pediatrics, III, s. 129-143; 1961. R. Şahinkaya, Hatay bölgesinde köy ve şehirde aile mutluluğu ve çocuk ölümü. Ankara, 1970.

te, Türk hükümeti doğum artışından yana politikasını terkederek doğum denetim ilâçlarının dışalım, yapım ve dağıtımını serbest bıraktı. Kamunun eğitime ve doğumları düzenlemede her türlü eyleme geçildi. 1963'te yapılan bir ankette, tüm köylerde her yüz köylü kadınından 20.4'ü gebeliği önleyici bir yöntemle başvurmuş olduğunu belirtirken, bu oran 1968'de % 34.4'e yükseliyordu (81). Kendilerine soru yöneltilen köy kadınlarının % 63'ü, 1963'te, Aile Plânlamasının önerdiği yöntemler hakkında bilgi sahibi olmak istediklerini bildiriyordu (82).

Kadın kazara kısır çıkar ya da sadece kız doğurursa, ai-

(81) F.Özbay, F.C. Shorter, *Turquie: Evolution des m'ethores de r'egulation des naissances de 1963 éa 1968* (=Türkiye: 1963-1968 arası doğum denetim yöntemlerinin evrimi), *Etudes de Planning Famillal*, No. 51, s.6, 1970.

(82) B.Berelson, Türkiye'de nüfus araştırmaları, s.7, Ankara, 1970, Köylerde doğum denetim sorunu üzerine ayrıca şu yapıtlara bakılabilir: A.R.Okur, K.Bayraktar, Doğum kontrolunun ortaya koyduğu hukukî problemler ve çözüm yolları, İstanbul, 1970; M.A. Hüseyinoğlu, Türkiye'de nüfus planlaması tatbikatı, Töre, IV, s.30-39, 1972; P.Gürsoy, Etimesgut kırsal bölgesinde 1971 aile planlaması araştırması, Ankara, 1972; J.M.Stycos, The potential role of Turkish village opinion leaders in a program of Family Planning (=Türk köylü düşünce önderlerinin bir aile plânlaması programında oynayabilecekleri rol), *Public Opinion Quarterly*, XXIX, s.120-130, 1965, S.Timur, N.Fincancıoğlu, Demographic and socio-economic Characteristics of Turkish Aceptors, *Turkish Demography: Proceedings of a Conference*, içinde, s.175-218, Ankara, 1969. D.Goldberg, G.Litton, *Family Planning Turkey: Observations and an Interparive scheme* (=Türkiye'de Aile Plânlaması: Gözlemler ve yorumlayıcı bir şema), id., s.219-240; B.Güvenç, H.Serinkan, F.Özbay, An experimental Family Planning program in the Etimesgut Health Region (=Etimesgut Sağlık Bölgesinde bir aile planlaması deneme programı), id., s.240-248; F.Özbay, F.C.Shorter, Fertility and Family Planning in the Etimesgut Rural Health Region (=Etimesgut Kırsal Sağlık Bölgesinde Doğurganlık ve Aile Plânlaması), id., s.249-280; W.P.Mauldin, *Births Averted by Family Plannin Programs* (=Aile Planlaması Programlarıyla önlenen doğumlar), id., s.281-297.

le içindeki durumu önemli ölçüde tehlikeye düşecektir. Kocasını onu başama ya da üzerine ikinci bir karı alma durumunda kalabilir. Gerçekten, Anadolu kırsal toplumunda tek yanlı boşama ve çok karılık ortadan kalkmamıştır.

Aile yuvaları öylesine nazik ve kırılgandır ki, daha pek çok neden kocayı karısını boşamaya götürebilir. “Çoğu zaman,” diyor M.Makal, “daha yeni kurulan yuva, sallanan binarlara benzer: en küçük bir sarsıntıda temelinden oynayan ev, yıkılmaya hazırdır.” (83)

Boşama, boşanmayı tanımayan köylülerin göreneklerine uygundur. P.Stirling, bir yıl süreyle kaldığı Kayseri bölgesi köylerinde, mahkemeye başvurup boşanma davası açan bir köylü tanımadığını söyler (84). Köy göreneklerini işleyen hiçbir roman, hiçbir öykü böyle birşeyden söz etmez. Öte yandan köylüler tek yanlı boşamanın bile dinsel kurallarına sıkı biçimde uymazlar. Nitekim çoğu durumda; kadının evlenme yasağı süresinin sonunu beklemezsizin yeniden evlenirler (85).

Erkeklerin boşamaya sık sık başvurmalarına karşılık kadınlar da, şaşırtıcıdır ki, belli bir kolaylık ile evlilik birliğini sona erdirebilmektedirler. “Gerçekten”, diyor Mahmut Makal, (...) “kadınlar her fırsatta ev değiştirmeye alışmışlardır... çocuklarını bile terkederek iki kez koca değiştiren pek çok kadın vardır.” (86)

(83) M.Makal, s.92, age.

(84) P.Stirling, Turkish Village, s.116, age.

(85) S.Dirks, s.79, age.

(86) M.Makal, s.92, age.

Erkeklerin karılarını boşamada, kadınların koca evini terketmede yararlandıkları bu rahatlık ve serbestlik kadarda çok sayıda çokeşli evliliklerin ortaya çıkmasına yol açar. Yasaya göre evlenilmişse birliği sona erdirmeye kafalarda hemen hiç sorun yaratmaz, zira “sadece imam huzurunda evlenilir.” (87)

Eşzamanlı çokeşlilik de Anadolu köylerinde varlığını sürdürmektedir. P.Stirling’in gözlemlerine göre erkeğin aynı anda birden çok kadınla evli bulunması köy geleneklerine ters düşmez (88). “Bizim köylerde,” diyor Mahmut Makal, “tüm yetkiler dinsel yobazlığın elindedir. Bundan dolayı da birçok karı almak doğaldır ve kurallara uygundur.” (89)

Bununla birlikte çokkarılık belli bir kınama ve onamama durumu yaratır. X.de Planhol’un belirttiğine göre, köy toplumunda çokkarılık çok kötü görülür (90). J.Cuisenler’ye göre ise, kumaların durumu pek çok şakanın doğmasına neden olur. Nitekim, “bu küçük topluluklarda, yasanın öngördüğü özgül baskı araçlarından daha etkili olan bir belirsiz ceza, yasal ve medeni cezanın yerini almıştır.” (91) “Bugün bir Türk erkeği,” diye ekler Z.F.Fındıkoğlu, “resmen ya da özel konuşmalarında iki karısı olduğunu söylemekten çekinir ve köylüler kente geldiklerinde, çok karılı olduklarını herkese söylemezler.” (92)

(87) İbidem.

(88) P.Stirling, *La propr’et’e foncière...*, s.32, agm.

(89) M.Makal, s.92, age.

(90) X. de Planhol, age., s.342, not 1.

(91) J.Cuisenier, *Economie et Parent’e...*, s.264, age.

(92) Z.F.Fındıkoğlu, *Le point de vue d’un sociologue Turc* (=Bir Türk toplumbilimcisinin görüşü), BISS, IX, s.19, 1957.

Kırsal dünyada çokkarılığın sıklığını ölçüp değerlendirmek olanaklı mıdır? Açıktır ki bu konuda hiçbir resmi istatistik yoktur.

G.Jaschke'ye göre, 1950 yılları dolaylarında çokeşli evlilikler oranı % 10'u buluyordu ki, bu oran fazla abartılmış gibi görünmektedir. Nitekim, aynı dönemde Sivas ili sayım sonuçlarına dayanan Türk uzmanlar bu oranı % 3 olarak kestirmektedirler (93). P.Stirling ise, kendi çalıştığı sınırlı bölgede bu oranın % 2'yi bile geçmediğini belirtmektedir (94). Zaten bu çokeşli evlilikler de, İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencilerinin yardımıyla eski Ankara Sosyoloji Enstitüsünün gerçekleştirdiği anketin de doğruladığı gibi, iki karılı evliliklerdir (95). J.Cuisenier'nin ve X.de Planhol'unkiler gibi, kimi gözlemciler "çokkarılığın her geçen gün daha seyrekleştiğini" (96) ya da "çokkarılığın oldukça istisnai olduğunu" (97) ortaya çıkarmaktadır. Fakat, S.Timur'un 1968'de Hacettepe Nüfus Etüdləri Enstitüsünün yaptığı ankete dayalı incelemesi, tüm Türk köylüleri için çokkarılı evlilik oranı % 2.7 olarak saptamaktadır. Anadolu'nun doğusunda daha da yükselerek % 5'e ulaşan bu oran, ülkenin batısında en düşük düzeye iner (% 0.2) (98).

Erkekleri ikinci bir karı almaya iten nedenler arasında ai-

(93) K.Lipstein, *La r'oeption du droit 'etranger en Turquie Conclusions* (=Türkiye'de yabancı hukukunun kabul edilmesi, sonuçları) s.81-82, id.

(94) P.Stirling, *La propri 'et e foncière...*, s.32, agm.

(95) K.Lipstein, s.82, agm.

(96) J.Cuisenier *Economie et Parent'e...*, s.264, age.

(97) X. de Planhol, s.384, not 1, age.

(98) S.Timur, s.93-94, age.

lenin sürekliliğini sağlama gereğine daha önce değinmiştik. Ekleyelim ki kısır, çocuğu olmayan kadının bizzat kendisinin kocasına gidip ikinci bir karı almasını istemesi ve kumasını bizzat kendisinin arayıp bulması hiç de seyrek değildir. Z.F.Fındıkoğlu'nun not ettiğine göre, "...bu davranış çok doğal karşılanır...

Hattâ ilk karı böylelikle evde egemen ve üstün olduğunu göstermiş olur: koca, ailenin devamlılığını sağlamaya bunca önem verdiği için ona minnettardır, yeni karısı da ona med-yundur (99). Kadıköy'de anket uygulanan erkeklerin % 80.4'ü, erkek çocukları olmadığı takdirde ikinci kez evlenebileceklerini kabul etmektedirler. Bu oran, okur-yazar olmayanlarda % 91.1 ile en yüksek düzeye çıkarken, ilkokulu bitirenlerde % 72.1'e, ortaokul çıkışlılar arasında % 7.5'a düşmektedir. Aynı oranlar Akören'de de gözlemlenmiştir (100).

Fakat çokkarınlılık, aynı zamanda, çok az gelişmiş bir tarım ekonomisinde el emeğine duyulan gereksinim ya da ailenin bir kadın üyesine yardımda bulunma zorunluğu gibi ekonomik nitelikli nedenlere de karşılık vermektedir. İşletme için vazgeçilmez olan kadın hizmetçinin, ya da barınma ve bakılma gereksinimi içinde bulunan kadın akrabasının, kırsal alanda hâlâ canlılığını koruyan kimi geleneklere göre aile başkasının ya da erkeğin çatısı altında yaşayabilmeleri için, erkeğin bunlarla bir çeşit evlenme yapmış olması gerekir (101).

(99) Z.F.Fındıkoğlu, s.18-19, ağın.

(100) F.Başaran, Attitudes towards marrying more than one wife polygny (=Birden çok karı ile evlenmeye karşı tavırlar, araştırma), VI, s.103-110, 1968.

(101) K.Lipstein, s.82, pgm.

Türk köylü kadınının ev işleri ve zor tahta işleri arasında paylaşılan günlük yaşamın betimlenmesini bundan sonraki bölümlere bırakarak şimdilik onun miras konusunda karşılaştığı uygulamaların neler olduğunu görelim.

Önce, köylerde, mirasçılarının uymaları gereken hukuk düzenlemelerinin çeşitli olduğunu belirtmek gerekir. Kimi Yurttaşlar Yasası hükümlerine uyarken, kimi de şeriatın buyruklarına boyun eğer, bir üçüncü grup da köy göreneğini izler.

Bundan önceki Bölüm’de Yurttaşlar Yasası ve şeriatın bu konuda getirdikleri düzenlemeleri görmüştük. Peki, geleneklerin koyduğu kuralları nelerdir? Ancak daha önce bunlardan herbirinin uygulama oranlarının ne olduğunu bilmekte yarar vardır.

J.Cuisenier’nin Ereğli ilçesinde yaptığı 234 miras olayını içeren bir anket çalışmasına göre, “örneklemin yalnızca % 60’ını oluşturan 134 veraset olayı, varisler arasında gerçekleştirilen bir eşit paylaşma yolu ile çözüme bağlanmıştır; % 9’unu oluşturan 20 miras olayı, vasiyete dayalı bir bağışla, % 31’ini oluşturan 70 veraset ise, yasa gereği ayrıcalıklı bir mirasçının lehine olarak birçok mirasçının bu haktan yoksun kalması ile sonuçlanmıştır. Ancak bu oranlar çok daha fazla anlamlı değildir, zira, 134 eşit bölüşme içinde, hiç de küçümsececek sayıda veraset, yürürlükte bulunan resmi kurallara hiç başvurmaksızın erkek kardeşler arasında yapılan anlaşmalarla çözüme bağlanmıştır. Böylece, yazara göre, Yurttaşlar Yasasına ya da Kur’an kurallarına göre çözüme bağlanan veraset durumları yüzde elliden daha az bir oran oluşturabilmektedir.” (102)

(102) J.Cuisenier, Systéemes de succession..., agm., s.37

Öyleyse bir ilk belirlemenin yapılması gerekir: Kabulünden yaklaşık elli kadar yıl sonra Yurttaşlar Yasasının mirasa ilişkin hükümleri köylü toplumunda genel kabul görmekten çok uzaktır. Uygulanan kurallar, göreneklere dayanmaktadır. Bunları ele alalım (103).

Bu kurallar, Yurttaşlar Yasasının ya da şeriatın koyduklarının sahip olduğu belirginlik ve kesinlikten yoksundur. Esas olan, aile içinde, ya da imamın ve köyün birkaç yaşlısının hakemliği ile, üç büyük kategori hak sahibi arasında malların paylaşılması konusunda bir anlaşmanın sağlanmasıdır: bunlar, dul kalan kadın, kız çocuklar ve erkek çocuklardır. Uygulanması sayısız görüşme ve pazarlıkları gerektiren bu ilkeye (köylü toplumunda), bir başka ilke daha eklenir: anne ve kız çocuklar, ölenin toprağının paylaşılmasının genellikle dışında bırakılırlar. Bu topraklar, ekonomik bir birim halinde gruplandırılarak birkaç ay, hatta birkaç yıl bekletilir, sonra da erkek çocuklar arasında paylaşılır. Ancak, dul kalan karıdan farklı olarak dul kalan koca, karısının sağlığında sahip olduğu tüm toprakları isteme hakkına sahiptir (104). P.Stirling, hiçbir köylü erkeğin bunun tersini savunduğunu duymadığını söyler (105).

Ölen kocanın mallarından kalanlar konusunda dul kadın

(103) F.H.Saymen, *Zirai Miras Hukuku*, İÜİFM, IV, 1944, s.355-388; P.Stirling, “La propr’et’e fonciéere”... agm., s.24-30; J.Cuisenler, agm., s.37-38; İdem, *Economie et Parent’e*, age., s.368-374.

(104) P.Stirling’in de belirttiği gibi, ölenin doğrudan mirasçısı yoksa toprak normal olarak erkek kardeşlerine geçer (P.Stirling, *La propr’et’e fonciéere...*, s.27, agm.

(105) İbidem., s.25

için en yeğlenecek çözüm, erkek çocuklarından birine kalması koşuluyla kendisine düşebilecek paydan vazgeçmesidir. Bunun dışındaki her türlü çözüm de, kadının yaşı ve kendi ailesinin köydeki konumu ile doğrudan bağlantılı olarak görüşme ve pazarlık konusu edilebilir. Anlaşma olmaması halinde işin sürüncemede kalması ve uzayıp gitmesi de olasıdır.

Fakat en çok uyumsuzluk evli erkek ve kızkardeşler arasında çıkar. Dul kalan kadının payı çözüme bağlanır bağlanmaz evlenmemiş küçük kız kardeşlerin durumları hemen çözüme bağlanır ve artık herhangi bir güçlük göstermez. En yakın erkek akrabaların da onayıyla erkek kardeşler, kendi aralarında, ölenin bıraktığı malvarlığından onlara ayrılacak payı kararlaştırırlar. Buna karşılık, evli kızkardeşler için durum bambaşkadır.

Onları ve kocalarını aynı zamanda tatmin edecek bir çözüm bulunmalıdır. Bu çözüm, genellikle, parasal bir ödeme ya da toplam malvarlığı içindeki oranı önemli ölçüde değişebilen bir miktar ev eşyası ve hayvanın onlara terkedilmesi olarak belirir. Ne olursa olsun, evlenmiş kız çocuklara düşen miras payı, hakları olan mallar olmaktan çok, hiçbir yükümlülük ve zorunluk olmaksızın onlara serbestçe yapılan bağışlar olarak kabul edilir. Bu paylar, tıpkı başlıkinkini andıran bir işlev görürler.

Ölenin erkek çocuklarına gelince, annelerine ve kızkardeşlerine ayrılan paylar malvarlığından düşüldükten sonra, babanın mirası, en yaygın uygulamaya göre aralarında eşit olarak paylaşılır.

Köysel görenek ve şeriat miras konusunda erkek varisler

lehinedir. Bunların kuralları Yurttaşlar yasasınıninkilere oranla daha sık uygulandığı için, bundan, ölenin dul kalan eşi ve kız çocukları için ancak daha büyük zararlar doğacaktır. J.Cuisenier'nin gerçekleştirdiği anketin sonuçları da zaten bu doğrultudadır: “Resmi hukukların uygulanması sırasında mirasta mağdur edilen akraba ya da akrabalar, % 17.1 anne; %42.9 kız kardeş ya da kız kardeşler; % 5.7 bir erkek kardeş; %21.4 anne ve kızkardeşler; %7.1 kız kardeşler ve erkek kardeşler; % 1.5 anne ve erkek kardeşlerdir. Özetle: Durumların % 81.4'ünde el koyma, tümüyle dışı cinsten hısımlar aleyhine cereyan etmiştir; hemen daima kız kardeşler aleyhine. Daha genç yaştaki kişileri ilgilendiren paylaşma ve bölüşmeler incelendikçe bu elkoymanın azalması eğilimi ortaya çıkmakla birlikte, bu yöndeki varislerin yaş ortalaması gözönüne alındığında, ancak farkedilebilecek kadardır.

Yalnızca bu kayıt alanında denebilir ki, kadınların mirastan yoksun bırakılması gibi genelleşmiş bir uygulamanın varlığı ile karşı karşıya bulunmaktadır.” (107)

Görülüyor ki, köylerde, malların kuşaktan kuşağa geçişindeki halihazır sistem, eşitlikçi olmak şöyle dursun, genel olarak erkeklerin denetimi altında bulunmaktadır. İster anne, kız kardeş olsun, kadınlar, bu malların düzene konmasında esas olarak söz sahibi değildir. Malların gidiş-geliş ağı, hemen daima, erkekler arası hısımlık ilişkileri ağıdır.

Dul bir erkek genellikle çok çabuk evlenir, karının yokluğu, hele çocukları da varsa, onu gerçekten çok güç durum-

(106) J.Cuisenier, *Economie et parenté*, s.373. age.

(107) İdem, “Systèmes de succession”... agm., s. 37.

da bırakır. Çocukları için sağlayacağı yararlar nedeniyle, bal-
dızı ile evlenmesi de olanaklıdır. Üstelik, bu durumda ödene-
cek başlık daha düşük olacaktır.

Dul bir kadının durumu da pek kolay değildir. Eğer çok
yaşlı değilse kayın-ailesi, özellikle kaynanası, yeniden evlen-
mesi için ona baskı yaparlar. Çocukları yüzünden çekindiği
bu yeni evlilik, köy yerinde dulluğun zor katlanılır olması yü-
zünden ona çekici gelir. Yapabileceği evlilikler arasında, köy
çevrelerinde kocasının erkek kardeşi lehine belli bir tercih be-
lirir. Böylece çocuklar ve mallar aile içinde kalmış olmakta-
dır (108). Eğer ölen kocanın erkek kardeşi evli ise, bu evlilik
imam nikâhıyla yapılır ve ikinci karının çocukları ilk karıdan
doğma çocuklar gibi kütüğe yazılır.

Son olarak da oldukça kendine özgü bir evlenme biçimi
olan taygeldiye (109) değinebiliriz. Bu evlenmenin esası ge-
nellikle aynı toplumsal konumda bulunan dul bir erkekle dul
bir kadının, ilk evliliklerinden olma karşı cinsten çocuklarını,
ilerde evlendirmek üzere yanlarına alarak evlenmeleridir. Böy-
le bir evlilik, her iki yan için de sayısız yararlar sağlar: dul bir
erkek, hele yoksul ise, yeni bir evlenme yapabilmek için bü-
yük güçlüklerle karşılaşır; ancak kendisinin de bakacak ço-
cukları bulunan bir dul kadın ile evlenebilir. Bu iş, çocukla-
rın temsil ettiği ek el emeği ve iki malvarlığının birbirine ka-
tılmasının yarattığı zenginlik artışı nedeniyle ekonomik ba-
kımdan da verimli olabilir.

(108) N. Erdentuğ, "Family structure"... agm., s. 7-8.

(109) İ. Yasa, *Le Taygeldi, une forme de mariage atypique en Turquie*
=Toygeldi, Türkiye'de tipik olmayan bir evlenme biçimi), *Correspondance d'Ori-
ent, Etudes* içinde, No: 10, 1966, s. 115-129.

Türk köy kadınının yaşamıyla ilgili olarak incelememin bu bölümünü sona erdirirken bir bölümünü sona erdirirken gözden geçirilmesi gereken bir nokta kalmaktadır ki, o da, köyde yaşlı kadınların durumudur. İlk anda düşünebileceğinin tam tersine, köylü kadının yaşlılığı belli durumlarda ayrıcalıklı olabilir. Gerçi yaşlı annenin durumu belli risklerden kocalara bazan raslanabilir. Ne var ki bu durumlar, evliliklerde çok büyük yaş farklarına karşı katı olan köyler Türkiye’inde seyrek raslanan durumlardır ve köylerde yaşlı kocaya varan genç kızlara ilişkin pek çok iğneli türküler söylenir (110). Dul kalan kadına gelince o böyle bir tehlikeyle karşılaşmaz ama yeni bir evlilik yapmak zorunda kalabilir. Geriye, çocukları evlenmiş bulunan yaşlı annenin durumu kalıyor. Bu durum, birçok bakımdan kadın için ayrıcalıklı bir durumdur. Dul kalmışsa ve oğularından biriyle oturuyorsa, ondan, iyi kabul ve anlayış beklenebileceğini bilir. Burada tüm yaşamı boyunca bulamadığı güvenliğe nihayet kavuşur. Hatta evin kadını olduğu bu evde oğlunun yetkisiyle de donatılacaktır (111).

Burada bir başka gelin ona hizmet edecek, ona saygı ve dikkat gösterecektir. Gelin de kaynana ve kendilerini herşeyleri ile adayacakları erkek torunları gelmesi ortak umudu ile yaşarlar. Ana ile oğlu birbirine bağlayan sevgi bağları, burada olanca yoğunluğunu yeniden bulur. Kırsal yörelerde bir kadının bir başkası ile sahip olabileceği ilişkiler içinde, bir ana

(110) X.de Planhol, s.345, age.

(111) N.Abadan, *Social Change and Turkish Women* (=Toplumsal Değişme ve Türk Kadınları), Ankara, 1963; P.Onay, *Türkiye’nin sosyal kalkınmasında kadının rolü*, s.102, tybd.

ile oğlu arasındakiler muhakkak ki en çok sevgiyle yüklü olanı ve en süreklisidirler.

Kırsal aile içinde kadının yaşamına ilişkin bu betimlemenin sonuna gelirken, daha başlarda kendi kendimize sorduğumuz soruya yanıt olarak saptamamız gerekmektedir ki, Yurttaşlar Yasası kırsal bölgelerde benimsenmiş olmaktan ve yeni davranış biçimlerini benimsetmiş olmaktan uzaktır. Yasa, Mustafa Kemal'in yeni Türkiye'de gerçekleştiğini görmek istediği, kadına karşı bu örflerin, gelenek ve göreneklerle ruhsal ve dinsel tavırların değişmesini sağlayamamıştır.

Ancak açıktır ki Türkiye'de kırsal dünyanın tüm kadınları aynı derecede bu betimlemeye çalıştığımız zor ailesel koşullar altında değildir. Metropollere ve büyük kentlere yakın köylerde ve gelişmekte olan bölgelerde tarımın, makineleşmesine ve yeni tarımsal tekniklerin uygulanmasına bağlı olarak aileler, özellikle genç kuşaklarda belirgin biçimde değişmelere tanık olmaktadır. Belli bir eğitim düzeyini gerçekten eskilerin yetkelirinin ağırlığını ve ataerkil tipte bir topluma özgü kuralların varlığını sürdürmesini pek kabul etmemektedirler.

S. Timur, kırsal dünyadaki bu ailelerin oranını yaklaşık %24 olarak hesaplamakta ve bunlara geçiş ailesi adını vermektedir (112). Gerçekten bunların gelişimi belli bir modernliğe doğrudur. Ancak ne var ki, bu modernlik, kadından daha çok dış dönüşümlerle çok daha sıkı ilişkileri olan erkeği etkilemektedir. Bu evrim henüz aile örgütlenmesi, dinsel ve ahlaksal ku-

(112) S. Timur, s.111, age.

rallar ve örfler konusundaki geleneksel yönlenişi derinliğine etkilememiş olduğu için, kadın, aile grubu içinde hep silik kalmaya devam eder, o sık sık, kendisine eşiyile eşitlik tanımaktan uzak olan bir dünyanın tutsağı olarak kalır.

II. KENTSEL AİLEDE KADIN

Birkaç on yıldan beri Türk kentlerinde ve özellikle de belli toplumsal kategorilerde yeni bir aile tipi gelişmiştir. Kemalist reformların itkisi ve kentleşme eylemiyle ekonomik nedenlerin etkisi altında, ailenin geleneksel yapıları ve eski dengeler kırılmış, bu da erkekle kadının birlikte yaşayıp, birlikte çalışıp birlikte eğlendiği yeni bir toplumun doğmasına yol aç-

(113) Genel olarak aileyi ele alan ya da konuyu toplumsal, ekonomik ve kültürel bir bağlamda inceleyen yapıt ve yazılar için yukarıda dip notuna bakılabilir. Kimi incelemeler, belli illerdeki ailelere ilişkindir: E. Kongar, İzmir'de şehirselen ailenin bazı nitelikleri, Ankara, 1969; id., İzmir'de kentsel aile, Ankara, 1972; kimi incelemeler ise gecekondularda aile konusunu ele alır: İ. Yasa, Ankara'da gecekondularda aileleri, Ankara, 1966; id., gecekondularda ailesi, SBFD, XXV, s.9-17, 1970; id., Gecekondularda ailesi mozayığı, AİD, VI, s.41-46, 1973; S. Ertüzün, Zeytinburnu gecekondularda ailelerin sosyal yapıları ve bölgeden göç, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü Dergisi, I, s.31-46, 1972. Gecekondularda konusuna ilişkin başka incelemeler de aile sorununa toplu bir bakış, ADİ- I, s.11-28, 1968; Başka kimi incelemeler için de aynı şey söz konusudur: M.B. Kırar, Egerli: ağır sanayiden önce bir sahil kasabası, Ankara, 1964; R. Keleş, Eski Ankara'da bir şehir tipolojisi, Ankara, 1971; O. Türkdoğan, Erzurum ve çevresinde sosyal araştırmalar, Erzurum, 1965. Kentleşme konusundaki incelemeler de konumuza kimi öğeler getirmektedirler. R. Keleş, Türkiye'de şehirleşme hareketleri (1927-1960), Ankara, 1961; id., Türkiye'de şehirleşme eğilimleri, SBFD, XXV, s.41-83, 1970; O.C. Saç, Türkiye'de şehirleşme temayülleri, "İktisat Fakültesi mecmuası", IX, s.30-54, 1947-1948. İngilizce kaynak olarak, bkz. Some comparative characteristics of gecekondularda families in İzmir (=İzmir gecekondularda ailelerinin kimi karşılaştırmalı özellikleri), ODTÜ, Studies in development, Gelişme Dergisi, No. s.643-655, 1972. Fransızca için bkz. S. Dirks, s.92-159, age.

mıştır. Bu çevrelerde aile artık bir zamanlar gerçekleştirdiği ve bugün de kırsal dünyada geniş biçimde varlığını koruyan o neredeyse dinsel grup, o ekonomik hücre, o kültürel çevre, kısaca o totaliter mikro-toplum değildir. Nitekim, aile-ulus-devlet arasındaki işlev bölüşümü, üyelerinin yararına yerine getirmekte olduğu sayısız hizmeti ailenin omuzlarından kaldırmakta, bunun doğrudan sonucu olarak da, üyeleri üzerinde sahip olduğu baskıcı yetkileri geri almaktadır. Modern kurumların varlığı nedeniyle kent merkezlerinde ataerkil ailenin artık anlamı yoktur. Bu aile, hâlâ daha eski durumunu koruma savıyla ortaya çıktıkça ya da hiç değilse, üyelerinin kişisel haklarını onlara eskiden sağladığı avantajların karşılığı olmaksızın kısıtlamaya kalktıkça, anakronik bir nitelik kazanmaktadır.

Kentsel çevrede ailenin evriminin bu çok bilinen nedenlerine, daha önce incelenmiş bulunan ya da ileride ele alacağımız başka nedenleri de eklemek gerekir. Yukarıda gördüğümüz gibi, köye oranla kız çocukların ve genç kızların çok daha yoğun biçimde devam ettiği okul, kadına, kendi kendisi, erkek, aşk ve aile hakkında, kadınların kapalı toplumun gizleri içinde geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktardığının tam tersi bir imaj edinme olanağını vermiştir. Yine, kentsel çevrelerdedir ki, eşlerin eşitliğini öngören Yurttaşlar Yasası, benimsendiği için, zihniyetleri dönüştüren yeni davranış kurallarını benimsetmeyi başarmış, dolayısıyla çıkaranların ona gösterdikleri hedefe ulaşmıştır. Ve yine kentlerdedir ki, ileride göreceğimiz üzere, kadının ulaştığı modern çalışma dünyası, siyasal ve medeni haklarını kullanması, daha liberal bir

toplumsal yaşam, geleneksel kadın davranışlarının tümünün değişmesinde güçlü etkenleri oluşturmuşlardır. Böylece erkek ile birlikte kadın, kentte, bir yepyeni imgeler ve değerler dünyasına ulaşmıştır. Kadının evrimi ile aile, bir anlamda içerden sarılmıştır. Kadın sayesinde artık modernliğe doğru giden aile değildir, modernlik gelip aile yuvasının kalbine yerleşmiştir.

Kentsel çevrede ailesel tutum ve davranışların ve aile içinde kadının durumunun titiz bir çözümlemesinin yapılması, kırsal dünyaya kıyasla daha az kolay bir iştir. Gerçekten, kentlerde baştanbaşa ve temelden değişen bir toplumla karşı karşıyayız. Bir bütün olarak geleneksel aile hücresinin yapısı, köydekinden çok daha çabuk ve daha köklü biçimde yıkılmakta, yerine batı modelinden esinlenen çekirdek aile tipi genişlemektedir.

Bununla birlikte bu eğilim, belli kentlerde ve belli çevrelerde diğerlerine göre çok daha belirgin biçimde ortaya çıkar. Bu durumda, ilkin değişik kentsel kategorilerde ailesel yapıların ve üyelerin davranışlarının genel evrimini incelemek, ikinci aşamada ise, çeşitli ailesel tiplerde kadının durumunu ele almak gerekiyor. Böylece bu evrimi olanca karmaşıklığı içinde kavramak ve köydekinin tam tersine olarak kentlerde kadının kurtuluşunun tümüyle gerçekleştiği gibi bir kanıya yol açacak aceleci genellemeleri önlemek amacı güdülmüş olacaktır.

1- METROPOLLERDE, KENTLERDE VE KASABALARDA AİLESEL YAPILAR VE KADININ DURUMU

S. Timur'un incelediği bu gelişim, Ankara, İstanbul ve İzmir gibi üç metropolün, nüfusu 15.000'in üzerindeki orta ve büyük yerleşim yerleri olan kentlerin ve son olarak da nüfusu 15.000'in altındaki kasaba ve küçük kentlerin ele alınmasına göre değişik görünüm almaktadır. 1970'te birinciler kentsel nüfusun %28.41'ini, ikinciler %50.77'sini, üçüncülerse %20.82'sini kapsamaktaydı (114).

Yazar bundan başka dört ayrı aile tipi belirlemektedir: Çekirdek aile, ataerkil geniş aile, geçici geniş aile (eşler ve çocukları yanında, eşlerin ana-babasının ve kardeşleriyle başka akrabaların birarada bulunduğu aile) ve ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle eşlerden birinin ya da her ikisinin bulunmadığı parçalanmış aile.

Aşağıdaki tablo, anket uygulanan eşlerin yuvalarını kurmalarından (A) Hacettepe Nüfus Etüdları Enstitüsünün anketinin yapıldığı yıl olan 1968 (B)'ye kadar aile yapılarının geçirdiği evrimi göstermektedir (115).

(114) Oranlar, DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1973, s.30'daki verilerden elde edilmiştir.

(115) S. timur, s.31 ve 45, age.

Yerleşim Yeri	Aile Tipleri							
	Çekirdek		Ataerkil		Geniş		Parçalanmış	
	A	B	A	B	A	B	A	B
Üç büyük kent (Metropoller)	47.2	67.9	37.5	4.6	15.3	12.4		15.-
Kentler	28.8	64.6	53.8	9.6	17.4	13.3		12.4
Kasaba	21.-	61.5	65.-	20.-	16.-	12.7		5.7

Her durumda, çekirdek aile oranının ataerkil aile aleyhi-
ne olarak önemli bir artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Önem-
li sayıda aile için bu gelişme, şu süreci izliyor: Genç eşler, ev-
lendiklerinde ataerkil bir aile içinde kocanın ana-babasının
evinde, onlarla birlikte otururlar. Birkaç yılın sonunda bu ai-
leden ayrılıp özerkliklerini kazanırlar.

Sonradan çekirdek olan ailelerin kuruluştaki geniş aileden ayrılma süresi			
Birlikte Oturma Süresi	Üç Büyük Kent	Kent	Kasaba
1 yıldan az	20.3	17.7	11.-
1-2 yıl	17.6	26.6	17.4
3-4 yıl	17.2	13.1	22.6
5-9 yıl	19.5	22.-	25.6
10-14 yıl	13.6	11.5	13.-
15 yıldan çok	11.9	8.8	10.3

(116) Ibidem, s.51

Bu, bir aile tipinden bir başka aile tipine geçiş süreci, kasaba ve kentlerde metropollere oranla daha belirgindir. Metropollerde bu geçişme gerçekten daha eskidir. Öte yandan, evlilik sırasında ataerkil aile oranının yüksek oluşunun nedeni, köyden kente önemli g olgusudur. Köylerinde kocanın babasının ataerkil tipteki ailesi içinde oturmakta olanpek çok çift, kente gerek gecekondularda çekirdek aileye dönüşmüşlerdir. 1970'te Ankara'da nüfusun %65'inin, İstanbul'da %45'inin ve İzmir'de %35'inin gecekondularda yaşadığını unutmamak gerekir (117). S. Timur'un incelemesinde belirtilen sonuçlar içinde bu son ögeyi, özellikle de  büyük kenti ilgilendirdikleri zaman, gözden uzak tutmamak gerekir.

Her ne olursa olsun, 1968'de  büyük kent Ankara, İstanbul ve İzmir'de ataerkil tip aile oranı toplam ailelerin %5'ten daha azını oluşturabiliyordu. Bu oran kentlerde bir katına çıkarken kasabalarda %20'yi buluyordu. Öyleyse bu tarihte kentsel ailelerin büyük oğunluğ özerkliğine kavuşmuş ailelerdi.

Bu yuvaların, aile tipi olarak evlilik ailesini, çekirdek aileyi benimsemesinin eşlerin zihniyet değıştirmelerinin önemli bir etkeni olduğ haklı olarak ileri sürülebilirse de, bu seçme, onun tüm değeriğini zorunlu olarak kabul etmiş oldukları anlamına gelmiyordu. Özellikle eşler arasındaki ilişkilerin niteliğiyi ya da kadının özgürlüğünün ve haklarının tanınması söz konusu olduğnda, durum böyleydi. Ana-babanın ölümü, ayrılıklar, ekonomik gereklilikler vb. gibi nedenlerle

(117) R. Keleş, 100 soruda Türkiye'de şehirleşme, konut ve gecekondular, İstanbul, 1962, s. 86.

(118) çekirdek aileyi benimsemek zorunda kalan pek çok kentli erkeğin kafasında hâlâ ataerkil aile ülküsü yer almaya devam ediyordu. Nitekim, kuruluşunda çekirdek aile olan yuvaların üç büyük kentte %25.6'sı, kentlerde %47.2'si, kasabalar da da %47.7'si, gelecekte evli oğullarıyla birlikte oturmak istediklerini belirtmişlerdir (119). Böylece kimi yuvalar bu amaçlarını gerçekleştirmiş olmaktadır. Kocanın babasının evinde evlilik yaşamlarına başlayan eşler birkaç yıl içinde özerkliklerini kazanmakta, evlenen oğullarının kendi evlerini konut seçmesiyle de bu kez yeniden ataerkil bir aile oluşturmuş olmaktadır.

Kentsel çevrede yuvalarını kurarken evlenecek eşlerin seçme özgürlüğü nasıl belirmektedir? Yine S. Timur'un incelemesinden çıkardığımız şu tablo genç kızın özgürlüğünün sınırlarını göstermektedir (120).

Yerleşim yerine göre kadınların evlenme biçimi (%)

Karar verme	Yerleşim yeri		
	Üç büyük kent	Kent	Kasaba
Kızın kendi rızası olmadan ailenin kararıyla	7.7	12.5	11.3
Ailenin kararı, kendi rızasıyla	59.1	67.7	72.3
Kendi kararı, ailenin rızasıyla	29.6	12	10.5
Kaçma	3.3	7.1	4.3
Kaçırılma, başka	-	0.7	1.7

(118) S. Timur, age., s. 52.

(119) İbidem, s. 64.

Demek ki kentsel çevrede genç kızların evliliklerinin çoğunluğu ailelerince bağıtlanmış olmaktadır. Ailelerinin onayını alarak ya da almaksızın evliliklerine kendileri karar veren kızların oranı, üç büyük kentte %32.9, kentlerde %19.8, kasabalarda ise %16.5'ten ibarettir. Metropollerin oranı, eğer anket yalnızca kentsel çevrede doğup yetişen genç kızlara uygulanmış olsaydı, kuşkusuz daha yüksektir. Gerçekten anketi yanıtlayan pek çok kadın, kente göçmeden çok önce, köyünde evlenmişti.

Kız çocuklarının evlenmelerinde ailenin etkisi belirleyici iken, erkek çocuklara karılarını seçme hakkı genel olarak çok geniş biçimde tanınmıştır. “Eşinizi seçmede son kararı kim verdi?” sorusuna erkeklerin yanıtları şöyle oldu (121):

Son kararı verme	Yerleşim yeri		
	Üç büyük kent	Kent	Kasaba
Ana-babası	26.4	45.1	45
Öteki akrabaları	13.3	11.8	15.2
Tanıdık büyükler	1.9	3.6	4
Yalnız kendisi	52	33.1	29.6
Başka	7.4	6.2	6.2

(120) İbidem, s. 71. Ayrıca bkz. H. Kalutsyan, Hayat arkadaşının seçiminde tahsil seviyesinin tesiri, İstanbul, 1966.

(121) İbidem, s. 72.

Görülüyor ki, üç büyük kentte erkeklerin yarısından çoğu karılarını kendileri seçmişlerdir. Kentlerde bu oran üçte bir, kasabalarda ise %29.6'ya düşmektedir. Anımsanacağı üzere bu oran köylerde %23.3'tü ve kasabalar oranı böylece köylerdekine oldukça yaklaşmış olmaktadır.

Genç kızlar evlenecekleri erkeklerle ilk tanışmayı nasıl yapmışlardır? Aşağıdaki tablo bu noktayı ortaya koyuyor (122):

**Yerleşim yerine göre eşleriyle ilk tanışma biçimi
(Kadınlar, %)**

Taşıma Biçimi	Yerleşim yeri		Kasaba
	Üç büyük kent	Kent	
Akraba	12.5	15.7	15.1
Aynı mahalleden aynı köyden	16.4	21	23
Aileler aracılığıyla	28	23.3	13.3
Okul, işte, sokakta	27.2	15.2	15.7
Nişan ya da nikâhları sırasında	16	24.9	32.7

Bu yanıtlarda çarpıcı olan nokta, kocalarını nişan ya da nikâh sırasında görüp tanımış genç kızların sayısının büyüklüğüdür. Bu sayı, kasabalardaki evliliklerin üçte birini, kentlerdeki nikâhların da dörtte birini temsil etmektedir. Üç büyük kentte bile bu oran %16'yı bulmaktadır ki burada yanıt veren kadınların önemli bir kesimi evliliklerini köyde yaptıktan sonra İstanbul, Ankara ve İzmir'e göç etmişlerdir.

(122) Ibidem, s. 75.

Başlık ödeme göreneği kentlerde ortadan kalkmıştır. Yalnızca kentte doğup büyüyen erkeklerin hesaba katıldığı bir oranlama ile metropollerde bağitlanan evliliklerin %7.4'ü bir başlık parası ödenerek gerçekleşmiştir. Bu oran, kentlerde %36.2'ye, kasabalarda ise %45.6'ya yükselmektedir ki gene de %63.7'lik oranı ile köylerin çok gerisinde bir rakamdır (123). Ataerkil aileler evlilik ailelerine oranla bu göreneğe daha kolay boyun eğmektedirler. Üç büyük kentteki başlık veren ataerkil aile oranı %26'yı bulurken çekirdek ailelerde bu oran %8.5'te kalıyordu (124). Ayrıca belirtelim ki başlık parasının miktarı köylerde kentlere göre daha yüksektir. Adı geçen anketin bu bulgularına göre ortalama başlık parası miktarı üç büyük kentte ve kentlerde 1.329, kasabalarda 1.371, köylerde ise 1.549 Türk Lirası'ydı (125). Ayrıca bu başlığın kentlerde, her zaman köylerdeki anlamı taşımadığını da eklemek gerekir. S. Timur'un incelemesindeki kentli genç kızın dediği gibi: "Adet yerini bulsun diye 1.000 lira verdiler, aslında babam benim çeyizime çok daha fazla sarfetti" (126).

Köylerde genç kızların çok genç yaşta evlendiklerini görmüştük. Bu durum, evlenme yaşının sırasıyla 15.4 ve 15.1 olduğu kentlerde ve kasabalarda da aynıdır. Bu rakam, metropollerde 18.5 yaşa yükselir. Aşağıdaki tablo her üç yerleşme yerindeki evlenmelerin yaş dilimleri olarak dağılımını vermektedir (127):

(123) Ibidem, s. 83.

(124) Ibidem, s. 84.

(125) Ibidem, s. 86.

(126) Ibidem, s. 88.

(127) Ibidem, s. 95.

İlk evlilikte yaş	Yerleşim yeri		Kasaba
	Üç büyük kent	Kent	
10-14	13	12.8	12.4
15-17	28.7	39.5	46.5
18-20	32.1	35	30.2
21'den yukarı	26.2	12.4	11

Köylerdeki evlenmelerin %21.3'ü, Yurttaşlar Yasası'na aykırı olarak yalnızca dinsel bir törenle gerçekleştirilmiştir. Kent merkezlerinde bu orana ulaşılması söz konusu olmakla birlikte, yine de üç büyük kentte kıyılan nikâhların %5.1'i, orta büyüklükte kentlerdeki nikâhların %5.6'sı, kasabalardaki evlenmelerin ise %4.8'i yasaya göre geçersiz idi (128). Özellikle çok karıllık konusu başta olmak üzere, bu durumun kadınlar açısından doğurabileceği olumsuz sonuçları yukarıda vurgulamıştık.

Çok karıllığa, metropollerde artık rastlanmıyor. Ne var ki, kentlerde ailelerin %1.6'sı, kasabalarda ise %0.4'ü çok karıllıdır. Kasabalarda oturanlar, aralarındaki daha büyük ilişkiler nedeniyle yasaya karşı gelmede duraksamaktadır. Anımsanacağı gibi bu oran, köylerde %2.7 idi (129).

(128) Düğün törenlerine ilişkin yüzdelere tablosu:

	Üç büyük kent	Kentler	Kasabalar
Medeni nikâh	54.1	38.5	40.5
Dinsel nikâh	5.1	5.6	4.8
İkisi de	40.6	55.3	54.7
Nikâhsız	0.3	0.6	-

(İbidem, s. 92)

(129) İbidem, s. 93.

Tek yanlı boşamaya ilişkin elimizde hiçbir öge yok. Boşanmaların sayısına gelince, düzenli bir artışa tanık olduktan sonra, yakın yıllarda azalma eğilimi göstermektedir (130). Boşanmaların büyük çoğunluğunun nedeni şiddetli geçimsizliktir: (1970'teki 9.568 boşanmanın 7.635'i) (131). Boşanma kararı hem erkeğin hem kadının başvurusu üzerine alınmakta, daha çok çocuksuz çiftlerin başvurduğu boşanma genellikle evliliğin ilk 6-10 yıllarında meydana gelmektedir (132).

Kentsel ailelerin köysel ailelere oranla daha az çocuğu vardır. Metropollerde ve kentlerde bir aile ortalama 4.63 kişiden, kasabalarda ise 5.19 kişiden oluşurken, yukarıda da görmüşük, köylerde bu sayı 6.16 kişiye ulaşır (133). Kent ailelerinde çocuk ölüm oranları da kırsal dünyada kaydedilenin altındadır. Doğumunu izleyen ilk 12 ay içindeki çocuk ölüm-

(130) Her 1000 evliliğe karşı boşanma sayısındaki gelime:

1940	117.82 (a)
1950	158.88 (a)
1960	165.02 (b)
1965	156.50 (c)
1967	135.06 (c)
1970	81.43 (c)

a) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 97-98, 1959.

b) İdem, Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 100-101, 1964-1965.

c) İdem, Türkiye İstatistik Yıllığı, s. 62-64, 1973.

(131) İbidem, s. 65. Ayrıca bkz. N. Arkun, Türkiye'de evlenme ve boşanmalar hakkında psiko-sosyal bir araştırma, İstanbul, 1965.

(132) DİE, Boşanma İstatistikleri (1932-1960), tybd, s. 1, 8, 9.

(133) İdem, Genel Nüfus Sayımı, s.672-675, age. E. Kongar da, İzmir için bu (4.7)'lik ortalamaı vermektedir. (İzmir'de Kentsel Aile, s.68, age). İzmir gecekondularında bu ortalama 4.39'dur (İmar ve İskan Bakanlığı, Gecekonduların İzmir (=İzmir'de gecekondular), s.13, Ankara, 1966) İstanbul gecekondularında 4.71 (İdem, İstanbul gecekonduları, Ankara'da gecekondular aileleri, s.108, Ankara, 1966)

leri açısından bu oran, 1963 verileri ile metropollerde binde 158, büyük kentlerde binde 200, öteki yerleşme yerlerinde ise binde 219'dur (134). Doğumların sınırlandırılması ise kentsel çevrede kırsal çevreye göre daha geniş biçimde uygulanmaktadır. Bu alandaki en önemli gelişmeler metropol merkezlerinde kaydedilmiştir. Nitekim, 1968 yılında soruyöneltilen kadınların %79.4'ü gebeliği önleyici bir yöntem kullanmış olduğunu belirtiyordu ki bu oran 1963'te %61.8'di. Öteki kentlerde bu oranlar, sırasıyla %60.9 ve %45'ti (135).

S. Timur, metropoller, kentler ve kasabalarda değişik aile tipleri, özellikle de aile içi kadın-erkek ilişkileri için üç ayrı çeşit soruya ağırlıklı puanlar vererek bir modernlik endeksi meydana getirmiştir (136).

Birinci tür sorular, karar alma sürecine ilişkin olarak hangi ahabaplarla ve akrabalarla görüşüleceği, eve hangi eşyaların alınacağı, mutfak giderleri ve aile giderlerinin nerelere harcanacağı konusunda evde çoğunlukla kimin sözünün geçtiğini ortaya çıkarmaya yönelik sorulardır (137).

İkinci tür sorular, kocanın karısı üzerindeki otoritesinin derecesine ilişkindi. Koca, eve konuk geldiğinde karısının da

(134) N.A. Fişek, *Demographic surveys in Turkey* (=Türkiye'de demografik gözlemler), s.10, age.

(135) F. Özbay, F.C. Shorter, *Turquie: Evolution des methodes deregulation des naissances de 1963 a 1968*, s.12, agm.

(136) 21-34 puan toplayan aileler modern, 35-42 puan toplayanlar geçiş halinde, 45-58 puan toplayanlar da geleneksel aile kabul edilmektedir (S. Timur, s.148, age).

(137) Kararı karının alması 1 puan, karar birlikte almaları 2 puan, karar kocanın alması 3 puan, karar kocanın babasının ya da ailenin öteki büyüklerinin alması 4 puan olarak hesaplanmıştır. (İbidem, s.148).

birlikte oturmasını kabul ediyor mu? Karısının başörtüsüz so-
kağa çıkmasına izin veriyor mu? Karısının kısa kollu elbise
giymesine izin veriyor mu? Karısı tek başına çarşıya alışveri-
şe çıkabiliyor mu? Karısının tek başına bir arkadaşına gezme-
ye gitmeye hakkı var mı? (138)

Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:
(140)

Aile Biçimi					
	Kuruluşta Çekirdek	Sonradan Çekirdek	Geniş	Ataerkil	Toplam Aileler
Üç Büyük Kent					
Çağdaş	69.5	57.-	58.7	46.6	61.7
Geçiş Halinde	26.9	31.3	32.5	7.2	27.9
Geleneksel	3.7	11.8	8.8	46.2	10.3
Kentler					
Çağdaş	40.1	27.3	27.2	8.1	28.-
Geçiş Halinde	36.4	46.9	36.3	38.8	41.3
Geleneksel	23.5	25.8	36.5	53.2	30.7
Kasabalar					
Çağdaş	32.9	17.9	17.5	4.-	16.2
Geçiş Halinde	29.8	36.6	46.-	26.5	32.4
Geleneksel	37.4	45.5	36.5	69.6	49.6

(138) Koca, izin verir 1 puan, izin vermez 2 puan olarak hesaplanmıştır.
(Ibidem, s.148).

Üçüncü tür sorular ise eşler arası ilişkilere, özellikle de kocanın kariya tanıdığı özgürlüklere ilişkin sorulardı:

Lokantaya, sinemaya, kırlara, ahşap, komşu ve akraba ziyaretlerine karı yalnız başına, kocasıyla ya da kendi arkadaşlarıyla birlikte mi gitmektedir? (139)

Üç büyük kentte ailelerin %61.7'si çağdaş aile olarak kabul edilebilir. Bu oran kentlerde yalnızca %28'den ibarettir, ancak görüldüğü gibi buralarda oldukça yüksek bir geçiş halindeki aile oranı vardır (%41.3). Bu oran, olağanüstü tutucu niteliği, pek çok Türk yazarı tarafından vurgulanmış bulunan kasabalarda %16.2'ye düşmektedir (141). Geçiş halindeki aileler burada toplam ailelerin ancak üçte birine ulaşabilmektedir. Kasabalarda ailelerin yarısı geleneksel aile olarak karşımıza çıkarken, kentlerde bu oran toplam ailelerin üçte birden azını, metropollerde ise ancak onda birini oluşturmaktadır. Tüm kentsel çevre aileleri içinde çağdaş aile en yüksek oranına kuruluşta çekirdek ailede ulaşmakta, bunu sırasıyla sonradan çekirdek aileler, (Ankara, İstanbul ve İzmir dışarıda bırakılmak koşuluyla) geniş aileler ve son olarak da ataerkil aileler izlemektedir. Üç büyük kentte -ve yalnızca buralarda- bu ailelerin çok büyük bir kesiminin çağdaş olarak belirmesi ilginçtir. Şimdi, çağdaş aile içinde olduğu gibi geçiş halindeki ve geleneksel aile içinde kadının durumunun ne olduğunu daha yakından incelemeye çalışalım.

(139) Koca ve karı birlikte 1 puan, karı yalnız başına 1 puan, karı bayan ahabıyla 2 puan, karı hiç gitmiyor 3 puan (ibidem).

(140) İbidem, s.111.

(141) K. Karpat, Çağdaş Türk Edebiyatı'nda Sosyal Konular, s.6,53-56, İstanbul, 1962.

2- KENTSEL AİLE TİPOLOJİ DENEMESİ VE ÇAĞDAŞ, GELENEKSEL VE GEÇİŞ HALİNDEKİ AİLELERDE KADININ DURUMU

A- Çağdaş Aile Tipi

Çağdaş aile tipi çok sayıda özellikle metropollerde bulunmakla birlikte, kentlerde de bulunur, daha seyrek olarak da küçük kentsel merkezlerde ve kasabalarda da bunlara rastlanır.

Çağdaş ailenin üyeleri, esas olarak endüstri ve iş yaşamının zengin ve varlıklı sınıflarına, serbest meslek, öğretmen, yüksek memur ve yüksek teknisyen çevrelerine ve daha seyrek olmakla birlikte hiyerarşinin orta derecelerinde yer alan memur ve çalışanlar kategorilerine girer. Daha seyrek olarak çağdaş aile tipine, kimi sendika sorumlularında ya da ileri uzmanlaşmış nitelikli emekçilerde olduğu gibi işçilerin arasında da rastlanabilir.

Gelişmiş çekirdek aile, mobilyası da mimarisi kadar modern olan bir apartman dairesinde ya da bir villada oturur. Herkesin bugünkü yaşamın isterlerine uyumunu kolaylaştıran bu tür konutlar, isteyerek yapılan bir seçmenin sonucudur.

Koca ve karının her ikisi de yüksek bir kültürel düzeye sahip olabilirler. Fakat çoğu zaman erkek yüksek düzeyde bir kültür sahibiyken, kadın çoğu kez ortaöğrenim düzeyini, hatta bazen ilköğrenim düzeyini bile aşmamıştır. Bu son durumda aile içindeki ilişkiler her zaman kolay olmaz.

Eşler arasındaki ilişkiler normal olarak karşılıklı sevgi ve

saygıya dayanır. Karının kocasıyla eşit olma özlemleri çok belirgindir. Koca, gerekirse zaten kötü karşılanacak olan her türlü otorite gösterisini de gemleyerek, bu özlemlere karşı çıkmadığı gibi üstelik eşler arası ilişkilerdeki bu çağdaş anlayışı benimser ve destekler. Çoğu durumlarda önemli kararlar ortaklaşa ve düşüncelerin özgürce karşılaşmasının sonucunda alınır. Ayrıca her konu aynı yaklaşımla ele alınır. Kadın, ev işlerinde kendisine düşen sorumlulukları yerine getirmeye özen gösterir. Gerçek bir kadın özgürleşmesinin ise, onun kendi alanındaki işlerle uğraşmasından geçtiğini bilen koca da, kendi özgül sorumluluklarına karışması pahasına da olsa bu yaklaşımı benimser.

Karının genellikle kişisel olarak yönettiği bir bütçesi vardır. Bir serveti ya da malları varsa, kendi ilgisini tümüyle kesmeksizin bunların yönetimini kocasına bırakır. Alışverişi karı yapar, kimi zaman koca da onunla birlikte gider, eğer kadın çalışıyorsa bu işi bir hizmetçi yerine getirir. Giyim beğenisi- ne gelince, bu Avrupa giyim biçimidir ve eğer yuvanın olanakları elveriyorsa kadın büyük bir özenle en son modayı izlemeye çalışır.

Ailenin mahrem niteliği ortadan kalkmıştır ya da kalkmak üzeredir, bu nedenle de haklı olarak çağdaş aile tipi açık aile olarak nitelendirilebilir. Eşler, batıda olduğu düşünülen toplumsal ilişkilerin ve boş zamanların peşindedirler. İlerde bu noktaya yeniden döneceğimiz için şimdilik belirtmekle yetinelim ki erkekler ve kadınlar buna birlikte katılırlar. Kabul ve ziyaretler yaygın biçimde uygulanır, batı modasına göre yapılır. Bunların düzenlenmesi, aralıkları ve kalitesi konuların-

da kadın esaslı bir rol oynar. Karı koca sık sık birlikte çıksalar da, kadın, herhangi bir izin alma gereksinimi duymaksızın kendi başına da çıkabilir. Eşini aldatmanın çok uzağında bulunan gelişmiş bir kadın, kuşkucu ya da kıskanç bir kocaya zor katlanacaktır.

Çalışma yaşamına ayrılan bir sonraki bölümde ayrıntılı biçimde göreceğimiz üzere, kadının yalnızca ev işleri ile uğraşması artık mutlak bir kural değildir. Geri herhangi bir mesleğe sahip olmadığı için ya da kocasına ve çocuklarına hizmet etmek için, kadın evde kalabilir. Hele, çok küçük yaşlarda birkaç çocuğa bakan anne için durum, kendisine yardım eden yoksa sık sık böyledir. Bu durumda kadın yine yuvaya kapatılmıştır, ancak bu evde kalış, bir başka evde kalıştır. Önce bu durum belli bir dünya görüşünün dayattığı bir yazgıdan kaynaklanmıyor ve bir bilinçli seçmeden geliyor olabilir, sonra da bu durum, kadının sayısız ilişkiler içinde serpilip gelişebileceği açık bir aile ortamında yaşanmaktadır.

Söylemeye bile gerek yoktur ki, çiftlerin ailesel ve toplumsal yaşamlarında kimi küçük farklar gözlemlenebilir. Kocanın az çok daha geniş olan özgürlükleri, yuva içinde eşlerden her birinin az çok birbirinden büyük olan sorumluluk payları, aile ilişkilerinin değişken ritmi şu ya da bu sıklıkta ortak ya da yalnız çıkmalar, kadının bir meslekte çalışmasında ortaya çıkan değişik olanaklar. Tüm bunlar, birer ayrıntı sorunu olup kesin olarak kazanılmış ilkelerin yeniden tartışma konusu yapılması demek değildir.

Eşler genellikle çok az sayıda çocuk sahibi olmayı ister, hatta istekleri, mümkün olan en az sayıda çocuk ile ye-

tinmektedir. Çocuklar tam bir ortaöğrenim, sık sık da yükseköğrenim görürler. Bu olanaktan kızlar da erkek çocuklar kadar yararlanır. Göreneğin kurmuş olduğu formalizmin yokluğu ya da hiç değilse katılığının belli biçimde hafifletilmesi, çağdaş aile içindeki ilişkileri belirler. Ana-baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerin doğası kökten değişmiştir, yani bir yaklaşım ve anlayış ortaya çıkmıştır. Baba ve anne çocuklarıyla ilişkilerinde artık geleneksel otoritelerine değil, çok daha fazla olarak güven, anlayış, ikna, hatta belli bir dostluk yaklaşımına dayanmaktadır. Karşılıklı konuşmayı kabul etmekte, senli-benliliği saygı ile bağdaştırmaya çalışmaktadırlar. Aile ruhu gibi ailenin iç bağlılığı da bundan çok kazançlı çıkmaktadır.

Üstelik ana-baba, çocuklar üzerinde birbirleriyle karşılaştırılabilir bir otoriteye sahiptir. Ancak, özellikle cinsel sorunlar konusunda, annenin kız çocuğunun eğitiminde belli bir önceliğe sahip olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, liberal ana-baba, kız çocuklarının erkek arkadaşlarıyla ilişkilerinde sık sık kapalı bir tavır takınırlar. Kızlar genellikle karma gruplar halinde arkadaş gezmelerine katılabilirse de, bir delikanlı ile yalnız başlarına çıkmalarına asla izin verilmez. Çevredeki adlarının lekeleneyeceği ya da iyi bir evlilik yapma şanslarının azalacağı kaygısı, bu davranışlara yol açar. Ne var ki, bu katı kurallara karşı çıkılması hiç de istisna değildir.

Çağdaş ailede eğitsel ortam, beklenen saygının derecesine, hoş karşılanan senli-benliliğin dozuna, baba sevgisinin az ya da çok dışavurulabilmesine, annenin eğitimdeki payına ve

son olarak da ana-baba ile çocuklar arasındaki içtenliğin ve yakınlığın büyüklüğüne bağlı olarak değişir.

Yeni bir yuvanın kurulması kaçınılmaz olarak seçme özgürlüğü sorununu gündeme getirir. Bu özgürlük, çağdaş ana-babalarca çok genel olarak tanınır (142). Zaten buna karşı koymaya kalksalar, gençler büyük olasılıkla bu yasaklarını çiğneyeceklerdir. Hatta kızlarının Müslüman olmayan bir Avrupalıyla evlenmesine bile karşı çıkmayan ana-babalara raslanması pek seyrek değildir. S. Dirks'in gerçekleştirdiği bir ankete göre üniversiteli kadınların %28'i, erkeklerinse %40'ı bu tür bir evliliği onaylayacaklarını söylemektedir (143). Bununla birlikte ana-baba gelecek eşin seçiminde bazen hâlâ daha önemli bir rol oynayabilmekte, ancak bunu el altından yapmaktadırlar. Genç nişanlıların evde ya da dışarda, birbiriyle buluşmaya, pek doğal olarak hakları vardır.

Nikahta genel eğilim göreneklerin çağdaşlaşmasına doğrudur, simgesel bir çeyiz, medeni ve eğer korunuyorsa dinsel nikahın birarada kıyılması, fazla işlemlerin atılması ve törensel gösterilerin basitleştirilmesi. Görülüyor ki bu alanda geçmişle net bir kopma vardır. Eğer, seyrek olmakla birlikte, bazen bir uzlaşma olursa, bu yalnızca hâlâ geleneksel biçimlere bağlılığını sürdüren büyükanne ve büyükbabanın alınganlıklarını geçiştirmek için verilmiş bir ödünden başka bir şey değildir.

(142) H. Kalustyan'ın çalışması, eğitim düzeyi ile bir eş seçimi arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu gibi kültürlü kızların bu seçmede en geniş özgürlükten yararlandıklarını da göstermektedir. (s.80, age)

(143) S. Dirks, s.125, age.

Yeni çift, doğallıkla kendi özerkliğine sahip olacaktır. Gerçekten, çağdaş aile tipi ana-babadan ayrılmanın gerekliliği üzerinde özenle durur. Kuşkusuz, söz konusu olan sevgi bağlarının koparılması değil, yeni çiftin bağımsızlığının sağlanmasıdır.

Bitirirken, gelişmiş çağdaş ailenin ergin üyelerinin her zaman belli bir şaşkınlığın dışında kalamadıklarını belirtmek gerekir. Bunlar zaman zaman eski bir uygarlığa ait geleneklerin yok olmakta olduğunu görmenin kaygılarını yaşarlar. Öte yandan bunların bu yeni yönlendirmeye kök salmaları zorunlu olarak bireylere göre değişen küçük farklılıklar yaratır. Çağdaşlığa kararlı biçimde giren birey ile ihtiyatla konuya yaklaşan birey, hatta son olarak hâlâ daha bir uzlaşmayı düşleyen birey, başka başkadır.

B- Geleneksel Aile Tipi

Geleneksel aile tipi, bugün bile eski ailesel yapılarda yetkin bütünlük ve ataerkil rejimin kalıntılarına derin bağlılık örneklerine raslanabilen tek aile tipidir. Ancak, geleneksel yapılara bu bağlılık dereceleri, erkek ve kadın tutucularda değişkendir. Geçmişten devrıldıkları görüşlerinin üzerine titreyenler olduğu gibi, buna karşılık belli bir açılım için kendilerini hazır duyanlar da vardır. Bununla birlikte, genel olarak bunlar ailenin evrimini ve gelişme doğrultusunu küçümserken gerçekte eski geleneklere bağlılıklarını göstermektedirler ve kaçınılmaz olarak uğradıkları değişikliklere karşın bu gelenekleri korumak isterler. Bunlar eğer evlilik aileleri, çekirdek ai-

leler ya da geniş aileler oluşturmak zorunda kaldıysa, hemen her zaman kendi istençlerinden bağımsız nedenler yüzündendir. Göçler, ana-babanın ölümü, ekonomik nitelikli zorunluluklar. Gönüllerinde yatan gene de ataerkil tipte bir ailedir.

Bu incelemenin birinci kesiminde betimlenen aileye çok yakın olan tutucu aile tipine hemen her yerde raslanırsa da, özellikle kasabalarda çok yaygındır. Kasabanın temelinde sağlam bir köysel çekirdek vardır, bu çekirdeğe, özgül kentsel işlevler aşılanmıştır, bunlar tecimsel, zanaatsal ve yönetsel işlevlerdir. Bu ailelere orta büyüklükteki kentlerde, hatta çok küçük bir azınlık da oluştursalar, büyük kentlerde bile raslanır. Bu aile esas olarak esnaf ve zanaatkâr, kapıcı, işportacı, hamal vb. gibi marjinal meslekler, kente yeni gelmiş köylüler ve açıktır ki, din adamları kategorilerine aittir. Gelişmiş tipte aileler de dinsel olarak inanabilir ve bu inançlarının gereğine yerine getirebilirler, ama burada katı bir dinsel tutuculuğun çizgileriyle karşımıza çıkan tutucu aileye dindar çevrelerde çok sık rastlanmaktadır.

İşçi sınıfına gelince, onun içinde tutucuların oranı düşüktür. Toplumsal yükselişin tutkusu çok güçlüdür ve ekonomik yükselmesi ölçüsünde geçiş halindeki aileler burada giderek çoğalmaktadır. Bu durum, yabancı gözlemcilerin yaygın kanılarının tersine olarak, gecekondularda ailelerin çoğunluğunun geleneksel tipte olmadığını açıklar niteliktedir (144).

(144) Özellikle bkz: Kongar, "Some comparative characteristics"... s.648-655, agm.

Tutucu aile tipi genellikle eski stil bir evde oturur. Eğer ev iki cinsin ayrı ayrı yaşayabileceği büyüklükte değilse, bir misafir odası bu ayrılığı bir ölçüde kolaylaştırabilir. Bu cinsler ayrımcılığı, aile bireylerinin tavırlarını etkilemekten geri kalmaz. Yemekler gelenekseldir ve birlikte yendiği zaman sofrada sessizlik egemendir.

Kültürel açıdan eşler, çok az gelişmiş bir düzeydedirler ve pek çok durumda kadın okuma yazma bile bilmez ya da yalnızca birkaç yıl ilkokula gitmiştir.

Başkanının otoritesi altında yuva güçlü biçimde yapısallaşmış, oturmuş bir hücre olarak ortaya çıkar. Yönetimi paylaşılmıştır: Erkek dış ilişkileri içeren işleri kendisine ayırmıştır, kadın ise bütçenin sorumluluğuna sahip olmaksızın iş içlerinin yürütölmesini sağlamakla yükümlüdür. Ortak karar alınması seyrek tir. Aile başkanı bazen karısını şu ya bu sorundan bilgi sahibi edebilir ya da onun görüşünü sorabilir, ancak ille de bunu hesaba katacak demek değildir. Zaten onun bu otoritarizmi özgürce açıklanır, ayrıca karısında da, en küçük biçimde de olsa, kocası ile eşit olmaya dönük hiçbir çaba ve sav yoktur. Kocasının yetkisini kötüye kullanmasına karşı karının yapabileceği şey, ana-babasının evine sığınmaktan ibarettir. Bununla birlikte bu aileler büyük bir kararlılık ve süreklilik örneği verirler, çünkü kadının ev yaşamının bekçisi olduğu evlilik yaşamına varıncaya kadar yapıları korumasını bilen eski “büyük aile” dayanışmaları üzerinde kurulmuştur. Ana-babaya bağımlılık bağları olduğu gibi korunduğundan, bunlar uyumsuzlukları yumuşatmak için müdahale etmekten geri kalmazlar. Kentlerde tek yanlı boşama hemen tümüyle ortadan kal-

karken Yurttaşlar Yasası'na karşın boşanma, yalnızca erkeğin dokunulmaz bir hakkı olarak görölmeye devam etmektedir.

Doğaldır ki, tutucuların evlilik yaşamında küçük farklar göze çarpabilir. Bu farklar esas olarak erkeğin tartışılmaz üstünlüğü geleneksel ilkesinin çok ya da az katı uygulanışından doğan küçük ayrıntılardır.

Toplumsal ilişkiler en aza indirgenmiştir. fes ya da sarık yasak olduğu için başına bir kasket geçiren erkek çıkıp kahveye gidebilir, ama kadının yeri, tüm zamanını ev işlerine ayıracağı evidir. Eğer kadın yalnızca zevki için evden çıkma gibi istekler gösterirse, karşısında kapalı bir koca, kesin bir red yanıtı bulacaktır. O yalnızca kendi akrabalarının ve birkaç kadın ahabap ve komşusunun ziyaretlerini kabul edebilir, bunları s essiz ve saygılı biçimde iade edebilir. Kadın istisnai olarak başka gerekçelerle de evden çırkabilir; ancak kocasının açık izninin olması ve mümkünse aileden bir başka kadınla birlikte çıkması gerekir. Bu durumda da yaz bile olsa manto-sunu giyecek, uçlarını çene altında düğümleyeceği başörtüsünü bağlayacaktır.

Kadının dışarda çalışma yasağı hemen hemen genel bir kural oluşturur. Bu anlayış ve görüş karısınca da paylaşıldığı için aile başkanı bu alanda hiçbir direnişle karşılaşmaz. Eğer kadın evlenmeden önce bir işte çalışmış ise artık bu işi bırakmak zorundadır.

Ailesel planda tutucular genellikle çocukların sayısını hesap etmezler. Tanrısal istencin ifadesi olan doğanın kendi hükmünü yerine getirmesine hiç itiraz etmeden boyun eğler. Erkek çocuklar okula gönderilirler, hatta ortaöğrenime bi-

le giderler, ancak yüksek öğrenime ulaşmaları çok seyrektir. Kız çocuklar da genellikle ilkokula giderler; fakat eğilim, eylenme çağına gelir gelmez ilkokul diplomalarını almamış olsalar bile bunların okuldan geri alınmaları yönündedir. Kızlar için daha da iyisi, bir mesleksen ve teknik okula yazılmalarıdır. Ancak ne var ki ana-baba, özellikle de babaları, onları bir an önce evlendirmekten başka bir şey düşünmediği için, okul sonrasında onlara bir iş bulunması söz konusu olmayacaktır. Kızlar ancak çok kesin zorunluklar durumunda ya da babanın zafiyetinden yararlanarak onu ödün vermeye zorlayabildikleri takdirde çalışabileceklerdir.

Baba genel olarak otoritesini korkuya dayandırır, mesafeleri iyice belirginleştirerek saygı yaratır. Çocukları ile karşılıklı konuşması en aza indirgenmiştir. Böyle bir şey yersiz karşılanır. Annenin çocukların eğitimindeki payı, özellikle çok küçük yaşlarda, önemli ise de erkek çocuklar için bu pay onlar büyüdükçe giderek azalır, küçülür.

Köylerde olduğu gibi baba, çocuklarına ilişkin duygularını bastırır; çünkü öncelik, saygısal bir korku arayışının ve belli bir utanmanın. Çocukların derinden bağlı olduğu anne için ise durum bambaşkadır. Ne var ki o da, tıpkı kocası gibi erkek çocuklarına, hele en büyük oğluna belli bir üstünlük gösterir. Bunun nedenlerini kırsal aileye ayrılan sayfalarda görmüştük.

Erkek çocuklar evden çıkmada büyük bir serbestlikten yararlanırlar, gerçi çok gençken bu çıkışları denetlenir, ancak kız çocuklar için durum bambaşkadır ve onlar 14-15 yaşlarında bile ancak yanlarında birileriyle çıkabilirler. Kız-erkek karı-

şık arkadaş gruplarıyla buluşmak onlara doğallıkla yasaktır. Genç erkeklerle birlikte olmaktan olanaklar ölçüsünde alıkonan kız çocukların en küçük bir arkadaşlık ilişkisi kurmalarına izin verilmez.

Bununla birlikte ana-baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerde yavaş, ama gerçek bir evrim kendini göstermektedir. gerçekten çocuklar, özellikle ilkokulu bitirdiklerinde ya da batılı kültür ve düşünme biçimlerinden etkilendikleri zaman, gazete okuyorlar, sinemaya gidiyorlar, televizyon seyrediyorlar, çalışma yaşamına giriyorlar ve tüm bunlara bağlı olarak da ana-babalarının övüp öğütlediği gelenek ve göreneklere, el altından da olsa eleştiriyor, onaylamıyor. Bu durumda ana-babalar çocuklarının neden artık kendileriyle aynı namus ve hay-siyet kavramlarını paylaşmadıklarını bir türlü anlayamıyorlar. Kuşaklar arasında kopma belirginleşiyor ve ana-babalar, yü-rekten istemeseler bile gerilemek zorunda kalıyorlar.

Tutucu baba, Müslüman ahlakının bir uygulaması olarak kabul edilen geleneklere genel olarak büyük bir bağlılık gösterir. Kadın da bu alanda aynı biçimde davranır. Göreneklere uyulması konusunda kaygılı ve kuşkucu bir uyanıklık örneği verir. Bu görenekler çok çeşitli biçimler alır. Bunların en çoğu da kadınların durumuna, evden çıkma sıklıklarına, evden yalnız çıkmamalarını gerektiren katılığa ve evliliğe ilişkin gö-reneklerdir.

Tutucu tip ailelerde çocuklara eşlerini seçme hakkı ilkesi tanınmamıştır. evlenme hâlâ bir aile işi olarak görölmektedir. Oğlunun eşini alışıldığı üzere baba seçerken, anne kızının eşinin seçilmesine katılır. Erkek çocuğun genel olarak

görüşünü açıklayabilmesine karşılık, kızın görüşünün alınması kesin değildir. Kızın görüşüne, çoğunlukla, ancak usul yerini bulsun diye başvurulur. Çünkü kızın herhangi bir seçme hakkı olduğu kabul edilmaz. Zaten evlatlık edebi ona herhangi bir biçimde niyetini açığa vurma izni vermez. Ancak tutucu ailelerin konumları arasında kimi farklar da yok değildir. Bu farklar seçmeye değil, daha çok kız çocukların görüşlerinin alınmasına ve dile getirebilecekleri olası itirazlarının genişliğine ilişkindir. Eklemek gerekir ki, olayların baskısı altında ve kimi gençlerin bağımsızlığı dile getiren hareketleri karşısında, ana-babalar, bazen boyun eğeceklerdir, ancak bu gönülleri istediği için değil, kendilerine karşın olacaktır. Gençlerin birbirleriyle buluşmayı başardıkları bu son durumlar bir yana bırakılırsa, ne evde ne de dışarda birbirlerine gidip gelemeyen genç nişanlılara karşılık olarak birbirini tanıma hakkı tanınmamıştır.

Evlenme yanında yer alan kimi törenler yerel göreneklerle uysa da, Yurttaşlar Yasası'nın gerektirdiği üzere, çoğu zaman belediyede olur. Ancak bu medeni nikâh, pek çok tutucunun tek geçerli saydığı bir dinsel nikâhla tamamlanacaktır. Çeyiz ise çağdaş ailedeki gibi simgesel değil, gerçek bir çeyiz olacaktır.

Tutucular arasındaki en güçlü ayrım çizgisi, genç yuvanın bağımsızlığı konusundaki ataerkil yaklaşımın az ya da çok kapalılık derecesidir. Gençlerin anlayışlarının evriminin bilincinde olan bir baba, kendisi bu bakış biçimini tümüyle paylaşmasa bile, oğlunun evlendikten sonra ayrı yaşamasını kabul edecektir. Bir başkası, genç çiftin evinin özerkliğine ve

ekonomik özgürlüğüne saygı gösterecek; ancak babalık otoritesi kimi nazik durumlarda hemen su üstüne çıkacaktır. Bu tip kasabalarda geniş çoğunluktur. Bir başkası ise evlenen oğlu ile karısının kendi evinde oturmasında diretecek, kendi otoritesi altına girmeleri için de onlara bir oda ayıracaktır. Onun gözünde ayrılık ailenin dağılması demektir. Oysa o, eğer bir esnaf ya da zanaatkârsa, oğlunun kendi mesleğini öğrenmesini ve daha sonra da kendi yerine geçmesini istemektedir. Oğulsa genellikle bu durumu geçici olarak kabul eder; fakat karısıyla başka bir yere yerleşip çekirdek bir aile kurmak üzere yavaş yavaş bağımsızlığını kazanmaya girer. Burada hiç de istisnai olmayan aşırı uç, evli oğlunu baba çatısı altında ve katı, ataerkil bir aile tipi çerçevesinde yaşamaya zorlayan tutucunun durumudur. Baba bu durumda tüm otoritesini genç çift üzerinde kullanırken, genç gelin de kendini kaynanasının doğrudan bağımlılığı altında bulacaktır. Bu tür bir aile tipi açıktır ki, genç kuşakların özlemlerine giderek daha az karşılık vermektedir ve onlar böyle bir duruma ancak çok özel nedenlerin zorlamasıyla boyun eğmektedirler. Özellikle kasabalarda yok olmak üzere değilse bile, bu aile tipinin sonsuza kadar varlığını sürdüremeyeceğini düşünmek için yeterli neden vardır.

C- Geçiş Halinde Aile Tipi

Geçiş halindeki aile tipi, bir yandan ailenin evrimine tanıklık eder, öte yandan da bu evrimin belli bir biçimde etkilerini yaşar. Hem çağdaşlığa hem de tutuculuğa aynı zaman-

da katılan az belirgin ve az açık konumlarının yorumlanması güçtür. Ancak ileri doğru gitmediği söylenemez. Bu aile tipi, gerçekten geçmişe oranla daha çok çağdaş dünyaya dönüktür. Böylece o eski dünya özlemlisi tutucu aile tipinden farklı olarak kendini ortaya koyuyor. Buna karşılık, çağdaş olanın görüşlerine de tümüyle katılmaz ve geleneksel töre ve görenekler konusunda yalnızca olumsuz bir görüşü benimsemeyi reddeder; çünkü onun gözünde bunlar belli değerlerin taşıyıcısıdır.

Orta büyüklüktekilerde daha belirgin olmak üzere, tüm kentsel kategorilerde geçiş halinde aile tipi bulunur. Küçük memurlar, kamusal ve özel işletmelerde çalışanlar, işçiler, büyük çoğunlukla bu aile tipine bağlıdır. Buna karşılık, sanayi ve ticaretin çok varlıklı çevrelerinden, serbest mesleklerden, yüksek memurlar ya da hiyerarşinin en üst derecelerinde yer alan görevli ve teknisyenler sınıfından erkek ve kadınlar, bu aile tipinde daha önemsiz bir oranda yer alırlar.

Geçiş halindeki erkekler ve kadınlar geleneksel bağlılıklarının etkisinde olmakla birlikte, aynı zamanda yeniliklere doğru bir çağrıyı da, içlerinde duyarlar. Toplumsal yükseliş özelemlerinin büyüklüğü ölçüsünde bu çağrı daha çok yankı ile karşılaşacaktır.

Erkek, genel olarak orta bir kültür düzeyine sahiptir. Karısı çok seyrek okur-yazar değildir. Hatta ilkokuldan da öteye öğrenim girecek ve bazen bir meslek bile edinecektir.

Genellikle çok az olanakları olan geçiş halindeki, gelişmelerine uygun olarak, oturdukları evi çağdaşlaştırmaya çalışacaklardır. Bu ev de karşılığında onların yaşama biçim-

lerini önemli ölçüde değiştirmeye katkıda bulunacaktır. Mutfak alışkanlıklarında ve giyim beğenilerinde bir yarı çağdaşlık uygulayarak kararsız bir gel-git hızında ve yaşam çevresi bağlamında geçmişle bugünü bağdaştırmaya çalışacaklardır. Özetle, uzlaşmaları benimseyerek çağdaşlıkla gelenek arasında yarı yolda bir yerde bulunmaktadır.

Evlilik hücresi anlayışı üzerine kurulu geçiş halindeki birlik, ilke olarak geleneksel aile yapılarından kurtulmuştur. Ne var ki belli bir kurtuluş istencinin varlığına karşın üyelelerinin ruh yapıları, henüz ataerkil rejimin kalıntılarını taşımaktadır. Nitekim feminizmin hak taleplerini benimsemekten uzak olan erkek, karısına ancak sınırlı bir özgürlük tanıır ki esasen karısı da genel olarak bununla yetinme eğilimindedir.

Geçiş halindeki erkek, karısının kişiliğine, tutucu erkeğe oranla daha çok saygı gösterir. Tutucu erkeğin kadın karşısındaki babasal tavrından uzaklaşmakta, ancak onun otoritarizminden de tam olarak kopmamaktadır. Ne kendisi ne de karısı, görelili de olsa eşitlik üzerine kurulu bir evlilik yaşamı için olgunlaşmamışlardır. Bununla birlikte evin yönetimi koca ve karı tarafından birlikte yerine getirilir. Hatta kadının aylık bir bütçesinin olması sık rastlanan bir durumdur.

Geçiş halinde koca karısına karşı, gelişmişse ve hele çalışıyorsa, liberal davranır. Gelişmiş değilse daha otoriter bir hareket tarzı benimser. Seyrek olmakla birlikte karısı eğer çok fazla serbest davranırsa erkeklik onuru kabarıır ve onu girişimlerini frenlemeye zorlar. Olayların kendi dışına taşmasını ve kendisini aşmasını istemez. Ancak, en genel tavrı, ortak bir görev için birliği sağlayıcıdır. Böylece önemli kararlar çoğun-

lukla ikili alınır. Ne var ki kadın yine de kocanın üstünlüğünü korumayı unutmayacaktır. Karşılıklı ilişkilerdeki bu dostanelik ve hattâ belli bir içtenlik, böylece eşler arasında iyi bir uyum sağlanmasını kolaylaştırır.

Eşlerdeki bu son gelişmeler geçiş halindeki yuvaya büyük bir kararlılık ve kalıcılık sağlar. Boşanmaya ancak istisnai olarak başvurulur. Karı, artık ancak kocanın kötü davranışı gibi seyrek durumlarda babasının evine kaçacaktır. Anababanın yerli yersiz karışmalarından arınmış olmakla birlikte, bağlar hâlâ güçlüdür ve gerektiğinde yapılacak yerinde bir müdahale, yatıştırıcı bir rol oynayabilir.

Kadının çalışmasına gelince, kocanın bu işin coşkulu bir yandaşı olduğu söylenemez, zira o, çalışan kadında bir bağımsızlık ruhu doğması tehlikesinden korkma ile koşullandırılmıştır. Ama gene de karısının çalışmasına karşı koymaz. Kadın, hiç değilse ekonomik nitelikli nedenlerle, çalışabilecektir. Gerçekten, kocayı, tümüyle hoşuna gitmeyen bir çareye karar verdiren çoğu zaman bu maddi sıkıntılardır. Her ne olursa, gerek kocanın, gerek karının bu tavrı, tutucu aile yuvası görüşleri ile kesin bir kopmayı simgeler.

İlerde göreceğimiz üzere koca ve karı birlikte çıkabilir ve birlikte ziyaretçi kabul edebilirler. Kadın, akrabalarına ve kadının ahabplarına kolayca fakat istismar etmeksizin gidebilir, hattâ kocasının iznini almaksızın yalnız başına evden çıkabilir, ancak gene de ona önceden bilgi vermeyi ihmal etmez.

Geçiş halindeki ailede ne çok fazla, ne de çok az sayıda çocuk istenir. Baba eğitimi, hem liberalizmin, hem de otoritarizmin izlerini taşır. Bununla birlikte bu eğitim korku

üzerine değil, güven, karşılıklı konuşma, hatta sevgi üzerine kuruludur. Nitekim baba, çocuklarına karşı duygularını açığa vurmadan çekinmez, ancak anlayışsızlık görür görmez de sertleşir. Anneye, yetişmeleri kendisine bırakılan kız çocuklar başta olmak üzere eğitimde oldukça önemli bir pay tanınmıştır.

Çocuklardan herbirinin kişiliğine duyulan saygı olumsuz etkilerini azaltsa da, cinsler arasındaki ayrımcılık ve erkek çocuklara tanınan üstünlük tümüyle ortadan kalkmamıştır.

Ana-baba, çocukların eğitimine hiçbir engel getirmez. Öğretim tüm basamaklarını tırmanabileceklerdir. Kız çocukların da tıpkı erkek kardeşleri gibi öğretimin en yüksek basamaklarına kadar ulaşmaları seyrek raslanan durumlar değildir. Bununla birlikte, ana-babanın kız çocuklara karşı tavrını onların kendi gelişmeleri belirleyecektir. Kız çocukların erkek çocukların gittiği yere kadar gidebileceğini dışlamamakla birlikte onları çoğunlukla, daha kısa olan mesleksel eğitime yönelteceklerdir. Gerçekten, ana-babanın bu hesaplarında kızlarını çok fazla gecikmeden evlendirme öncelikli kaygısı ek-sik değildir.

Karma çıkışlar iyi bir gözle görülmez ve eğer ana-baba tutuculara oranla daha hoşgörülü ise, buna, kendilerine karşın izin vermektedirler. Kız çocuk, zaten anasına ve babasına çok özel bir güven verse bile genellikle ancak kardeşlerinden biriyle çıkabilecektir.

Böylece, geçiş halindeki aile tipinde ana-babanın eğitim yöntemleri tutucu aile tipinden çok çağdaş aile tipine daha yakındır. Ulaşmış oldukları aşamanın bir yansıması olarak,

bunun sınırlarını aşmak istemezler. Ancak çocuklar isteklerinde daha ısrarlı iseler ana-baba olumsuz etkileri olabildiğince azaltmaya yönelik binbir güvence sözü alarak belli ödünler vermeye razı olur. Zira onların ahlaksal katılıkları tutucularinkiyle aynıdır. Herşeye karşın bunlar, çocuklarının kişiliğine tutucularda olduğundan daha büyük bir saygı gösterirler. Öte yandan çağdaşlarla aynı özgürlükçülük örnekleri vermeye kadar da gitmezler. Birbirlerinin deneyimlerini yaşamadıklarından ve ötekilerinin davranış biçimlerini geri ittiklerinden, çoğu zaman hiç de rahat olmayan bir konumda bulunurlar.

Geçiş halindeki bir ailede oğul evlenecek yaşa gelince ona gelecek eşini seçme özgürlüğü tanınır. Ancak bu ilke ile birlikte ana-babanın onayının önceden alınması gerektiği de yeniden belirtilir. Bu durumda seçmeyi yapma hakkı, eğer erkek çocuk, kafasındaki projeden başka seçenekler oluşturmadığı için karşı çıkmazsa, gerçekte ana-babaya ait olmaktadır. Oğlanın karşı çıkması halinde ise ana-baba genellikle geri çekilirler.

Kız çocuk da aynı rejime bağlı olmakla birlikte, ana-babaya ait olan seçme hakkı üzerinde burada daha çok durulur. Ne var ki, kızların bu seçmeyi reddetmelerine giderek daha sık rastlanmaktadır. Başka zamanlarda ortalığı birbirine katmaya yetecek olan bu tür bir davranış bugün, sonuçta kabul edecek olan ana-babanın sessiz bir muhalefeti ile karşılaşmaktadır.

Nişanlıların karşılıklı olarak birbirlerini tanıma hakları da tartışmalıdır. Bu alanda ödünler ölçülüdür ve sıkı bir denetim

uygulanır. Ancak genç kız çalışıyorsa ve bu nedenle dışarda bulunuyorsa hareketlerinde özgür olması doğaldır.

Evlenmede genel eğilim, göreneklerin modernleştirilmesine doğrudur, bu alanda gelişmişlerin davranışları taklit edilmektedir. Eğer ana-baba geçiş halindeyse, çocukları bu aşamayı geride bırakmışlardır. Bu durumda nikâhları için, bazan manevi zorunluklar nedniyle uzlaşmalara gitme gereğini duymaları dışında, diledikleri gibi davranma hakkına sahiptirler. Durumların pek çoğunda, dinsel nikâh da medeni nikâhın yanında korunmuştur. Çeyize gelince duruma ve ailelerin gelir düzeyine göre simgesel ya da gerçek bir nitelik taşıyabilir.

Genç aileye gelince, geleneksel tavrın mantığı, onun bağımsızlığını kolaylaştırmaktadır. Gerçekten kendileri için geçiş halinde olan, ana-baba, evli çocuklarına karşı tavırlarında gelişmiş olmaktadırlar. Az çok bilinçsiz bazı çıkışlar dışında ana-baba genç ailenin hemen tümüyle modernleşmesinden yanadır.

III. SONUÇ

Görülüyor ki, Türk ailesi türdeş bir görünüm sunmaktan uzaktır. Köylerde ve hattâ kentlerdeki geleneksel ailelerle yeni çağdaş aileler gerçekten iki değişik ve karşıt aile tipi oluşturmakta, geçiş halindeki aileler de bu sonunculara doğru evrimlenmektedir. Tüm bu bölüm boyunca göstermeye çalıştığımız gibi, bu aileler içinde kadının durumu ve onun kişilik kazanması temelli biçimde değişik olmaktadır. Biz bu sonuç bölümünde bu son nokta üzerinde durmak istiyoruz.

Geleneksel aile, öylesine çeşitli esas işlevler yerine getirmektedir ki başlı başına bir bütüncül topluluk oluşturmaktadır. Bu tip ailede kadın, hattâ ailenin her bireyi, gerçi kendi kişiliğine sahiptir. Ancak onun bu kişilik kazanması, yerine getirdiği rol ile ölçülü olarak gerçekleşir. Her ikisi de aileseldir. Gerçekten, kadın aile grubunca yutulmuştur ve aile dışında varlığı tüm dayanıklılığını yitirir. Böylece geleneksel çevrede aile, biyolojik toplumsal ve ruhsal yaşamın temel ve gerekli birimidir. Bu nedenle, geleneklerin, göreneklerin, onurun, yaşama sanatının, vb temel iyesi birey değil aile olmaktadır. Geleneksel ailede bir kadın için varolmak, bir ailenin, bir ailede, bir aileden ve bir aile için varolmaktır. Daha çok olmak, ailesiyle daha çok bütünleşmek demektir. Bu durum, esasında, daha düşük bir derecede olmakla birlikte, erkek için de geçerlidir.

Çağdaş ailede olaylar değişik biçimde gelişir. Kadının kişiselleştirilmesi biçimi, her bireyinki gibi, artık yalnız ailesel değil, fakat aynı zamanda toplumsaldır.

Geleneksel aile, biraraya getirdiği bireylerin yaşam birimini oluştururken, çağdaş aile, onu meydana getiren üyelerin, ayrıcalıklı da olsa, yaşam birimlerinden yalnızca biridir. Kadının gerçi ailesine, kocası ile birlikte kurmuş olduğu aileye aittir, fakat o aynı zamanda, çalıştığı işyerine, öğretmenlik yaptığı okula, eylemlerine katıldığı siyasal partiye, üyesi bulunduğu derneğe, vb. de aittir. Geleneksel ailede kadının tüm yaşamı yalnızca aileye dönükken, çağdaş ailede kadının yuvasına ve onun iyiliği ve mutluluğuna ilişkin olanlar yanında başka esaslı kaygı ve uğraşları da vardır. Bir başka deyişle, ka-

dın, geleneksel ailede ancak ve yalnız ailesel nitelikli ana işlevlere sahip olabilirken, çağdaş ailede aile-dışı önemli işlevlere de sahiptir.

Bu andan itibaren de, bir kadın için varolmak, artık bir ailenin, bir ailede, bir aileden ve bir aile için var olmak demek değildir. Kendinden ve başkalarından var olmaktır, kendisi ve başkaları için varolmaktır; oysa bu başkaları artık zorunlu olarak akrabalar demek değildir.

Böylece, çağdaş ailenin doğuşuna, kadın için yeni bir kişilik kazanma biçiminin ortaya çıkması denk gelmektedir. Bu yeni biçimin üzerinde kurulduğu değerler, yalnızca ailesinin hizmetinde kendini unutma değerleri değildir, fakat aynı zaamnda, onu, aile hücrelerinden daha geniş bir çerçevede kişisel olarak kendi yazgısını yüklenmeye çağıran özgürlüğün değerleridir.

Eğer durum böyleyse, grup-birey diyalektik ilişkisinin neden alt-üst olduğu daha iyi anlaşılır: grubun bireylere üstünlüğünün yerini, yavaş yavaş bireylerin gruba üstünlüğü almaktadır. Aile konusunda, ataerkil tipli büyük ailenin, onu oluşturan çiftler ve kişiler üzerindeki üstünlüğünün yerini, kişilerin ve çiftlerin büyük aile üzerindeki üstünlüğü ve önceliği almaktadır. Bu ölçü içinde, cinslerin birbirini tamamlanması artık aile başkanının otorite ilişkisi içinde değil, fakat eşler arasında ve ana-baba ile çocuklar arasında sevgi ilişkisi içinde ortaya çıkmaya çalışır. Aynı biçimde, büyük ailenin içindeki paylaşmanın yerini de çiftin kendi içinde serbestçe gerçekleştirdiği paylaşma almaktadır. Ve son olarak, yeni ilişkiler çiftlerden başlayarak ve çiftler arasında kurulmaya başlamıştır.

Demek ki Türkiye'nin tüm bir bölümünde aile, kadın ile toplum arasında tek ve gerekli aracı kurum olmaktan çıkmıştır. Kadın aynı zamanda hem ailesel, hem de toplumsal bir varlıktır, özellikle bu son niteliğiyle, bundan sonraki bölümde göreceğimiz üzere, çağdaş çalışma dünyası ile bütünleşmiştir; buna karşılık, Türkiye'nin tüm bir öteki bölümünde, çağdaş bir Yurttaşlar Yasasının kabul edilmesine karşın, kadın, Osmanlı İmparatorluğu döneminde nasıl idiyse öyle kalmıştır: büyüklük olarak fakat aynı zamanda sınırlama ve kölelik olarak içerdiği tüm anlamları ile, kadın esas olarak ailesel bir varlıktır.

Tanınmış Fransız tarihçi ve Türkolog Dr. Bernard Caporal, “Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I (1923-1970)” adlı ilgi çekici bilimsel çalışmasında, Türk kadınının Cumhuriyet’ten sonra siyasal, sosyal ve ekonomik açılardan bağımsızlığa kavuşması üzerinde durmakta, şu önemli açıklamalarda bulunmaktadır: “Mustafa Kemal, ulusun yaşamında, Türkiye’nin yeniden kuruluşunda ailenin önemi hakkında net bir bilince sahipti: Kesin biçimde belirtmeliyim ki, diyordu, 30 Ağustos 1924’te Dumlupınar’da, uygarlığın temeli, ilerlemenin dayanağı, gücün kaynağı aile yaşamındadır. Eksik bir aile yaşamı, mutlaka belli bir toplumsal, ekonomik ve politik zayıflama doğurur.”

Ailenin sağlıklı olması ve ulusun kendisinden beklemeye hakkı olduğu rolü oynaması için, devam ediyordu: “Bağlayıcı bir zorunluluktur ki, aileyi oluşturan erkek ve kadın ögeler doğal haklarına sahip olmalı ve ailesel ödevlerini yerine getirmelidirled.”

İsviçre Yurttaşlar Yasası’nı benimserken Türkiye’nin izlediği amaçlardan biri işte buydu.”

Dr. Bernard Caporal’ın bu önemli bilimsel çalışmasını, özellikle Atatürkçü devrimci ve ilerici kadın okurlarımızın ilgiyle karşılayacaklarını umarız.